

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN

OPLEIDING COMMUNICATIEWETENSCHAPPEN

**Ingrediënten voor een monitor
mediapluriformiteit in Vlaanderen
met inbreng van een casestudy**

Promotor : Prof. L. d'Haenens
Verslaggever : K. Janssens

MASTERPROEF
aangeboden tot het
verkrijgen van de
graad van Master in
de Communicatie-
wetenschappen
door
Elien DELAERE

academiejaar 2007-2008

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN

OPLEIDING COMMUNICATIEWETENSCHAPPEN

**Ingrediënten voor een monitor
mediapluriformiteit in Vlaanderen
met inbreng van een casestudy**

Promotor : Prof. L. d'Haenens
Verslaggever : K. Janssens

MASTERPROEF
aangeboden tot het
verkrijgen van de
graad van Master in
de Communicatie-
wetenschappen
door
Elien DELAERE

academiejaar 2007-2008

Inhoud

Lijst van tabellen	IV
Lijst van figuren	V
Voorwoord.....	VI
Inleiding.....	1
Deel I: Literatuurstudie	
1. Mediapluriformiteit: een theoretisch kader.....	6
1.1 Communicatiefuncties	6
1.2 Vier theorieën over de pers.....	8
1.2.1 De autoritaire theorie	8
1.2.2 De totalitaire sovjettheorie	9
1.2.3 De libertijnse theorie.....	10
1.2.4 De theorie van de sociale verantwoordelijkheid	10
1.2.5 De theorieën geactualiseerd	12
1.3 Persvrijheid heruitgevonden	13
1.4 Mediadiversiteit	14
1.4.1 Van soorten mediadiversiteit naar mediapluriformiteit	16
1.4.2 Mediapluriformiteit: filosofische grondslag	18
1.5 Productie van nieuws: agenda setting en het gatekeepermodel.....	18
2. Persconcentratie in Vlaanderen.....	20
2.1. Oorzaken	20
2.2. Overnames	21
2.3. Soorten concentraties	22
2.4. Overzicht van de huidige structuur van de Vlaamse Pers.....	23
2.4.1. Concentratie	23

2.4.2. Corelio nv	24
2.4.3. De Persgroep nv	24
3. Een tweesnijdend zwaard: consequenties van de fusies	27
4. Naar een monitor mediapluriformiteit	31
4.1 Europees juridisch kader	31
4.2 Initiatieven in Vlaanderen	32
4.3 De nood aan een onafhankelijk controle-orgaan	36

Deel II: Casestudy

5 Steekproef	38
6 Methode	39
6.1 Redactionele zelfstandigheid.....	39
6.1.1 Organisatorische kenmerken van de dagbladen.....	42
6.1.2 Redactionele zelfstandigheid in de selectiefase.....	43
6.1.3 Redactionele zelfstandigheid in de verwerkingsfase	44
6.2 Functionele benadering	45
6.2.1 De feitelijke functie	46
6.2.2 De overzichtsfunctie	47
6.2.3 De inzichtsfunctie	47
6.2.4 De oordeelsfunctie	48
6.2.5 De adviesfunctie	48
6.2.6 De emotiefunctie.....	49
6.2.7 De vermaaksfunctie	49
7 Onderzoeksresultaten	51
7.1 De Vlaamse dagbladen en hun redactionele zelfstandigheid	51
7.2 Bevindingen vanuit de functionele analyse.....	54
7.2.1 Micro-niveau: interne pluriformiteit.....	54

7.2.1.1	De Morgen	54
7.2.1.2	De Standaard.....	55
7.2.1.3	Het Nieuwsblad.....	56
7.2.1.4	Het Volk.....	57
7.2.1.5	Het Laatste Nieuws.....	58
7.2.1.6	De Gazet van Antwerpen.....	59
7.2.1.7	Het Belang van Limburg.....	60
7.2.1.8	De Financieel Economische Tijd.....	61
7.2.2	Meso-niveau: externe pluriformiteit.....	62
8	Methodologische problemen en aanbevelingen voor vervolgonderzoek en de beroepspraktijk	63
	Besluit.....	65
	Referenties.....	67
	Bijlagen	70

Lijst van tabellen

Tabel 1: Afname van het aantal dagbladtitels en zelfstandige dagbladondernemingen tussen 1950-2007	21
--	----

Lijst van figuren

Figuur 1: Marktaandelen in de Vlaamse dagbladmarkt 2005.....	23
Figuur 2: Mediagroepen in Vlaanderen.....	26
Figuur 3: Traditioneel nieuwsbladen-persmodel.....	27
Figuur 4: Functies en hun aandeel tekst in de artikels uit De Morgen.....	55
Figuur 5: Functies en hun aandeel tekst in de artikels uit De Standaard	56
Figuur 6: Functies en hun aandeel tekst in de artikels uit Het Nieuwsblad.....	56

Voorwoord

Graag wil ik mijn promotor professor Leen d'Haenens bedanken voor de ondersteuning van deze masterproef, voor de altijd snelle reactie op mijn vragen en de tips bij moeilijke passages. Ook mijn ouders verdienen een plaats in dit dankwoord, voor hun jarenlange steun en omdat zij het voor mij mogelijk maakten dit masterdiploma te behalen. Verder wil ik mijn vrienden en lieve zus bedanken voor de morele steun. Mijn speciale dank gaat uit naar mijn vriend Janpieter, zonder wie het schrijven van deze masterproef onmogelijk was geweest.

Inleiding

Dat de macht van massamedia vandaag ongekeende hoogten heeft bereikt staat buiten kijf. Door hun selectie en presentatie van informatie beïnvloeden zij de publieke opinie en de politieke besluitvorming, en vormen zij mee het imago van uiteenlopende (sub)groepen. Hoewel er zelden rechtstreekse oorzakelijke verbanden zijn vastgesteld tussen media-inhouden en attitudes en gedragingen van de mediagebruiker (Bilteyst & Peeren, 2003), is de invloed van media-inhouden op de publieke opinie meermaals door onderzoek binnen de politieke en sociale wetenschappen bevestigd. Ondanks deze sociale verantwoordelijkheid lijkt berichtgeving geen zaak meer van kritische analyse, maar wel één van commerciële belangen. Want los van de tendens tot sensationisering komen de vereisten van een journalist om kritisch en objectief te zijn in het gedrang door economische afhankelijkheid en een gebrek aan redactionele autonomie van de pers. Een controleorgaan hiervoor wordt afgeschreven omdat het de persvrijheid zou beperken. Zoals de paradox van de vrijheid het stelt: vrijheid zonder enige inperking leidt tot onvrijheid (Bardoel & Van Cuilenburg, 2003). Uit wat volgt zal blijken dat het argument van persvrijheid moet worden geherdefinieerd in een tijdperk waarin marktmechanismen een dominante positie innemen.

Deze masterproef is een pleidooi voor de invoering van een monitor mediapluriformiteit als een essentiële voorwaarde voor het functioneren van de media in een democratie. In hoofdstuk één worden de functies van de media in dit democratische kader uiteengezet. De verschillende markten waarop de media inspelen worden niet besproken, al is het bestaande onderzoek over nieuwsmediagebruik wel een relevante bouwsteen. Zoals blijkt uit de *Four Theories of the Press* is de relatie van de pers tot de overheid historisch gezien geen constante. De normatieve theorieën worden tot op de dag van vandaag in verband gebracht met de uiteenlopende mate van persvrijheid, maar bieden geen sluitende verklaring voor het fenomeen van de mediamanipulatie door concentratie. Persvrijheid kan namelijk niet langer uitsluitend in het licht van overheidsinmenging worden gezien, maar moet geherdefinieerd worden vanuit de huidige economische marktmechanismen en de

aanwezige redactionele dynamiek op microniveau. We beginnen vanuit deze optiek met de bespreking van het concept mediadiversiteit. De filosofische grondslag ervan ligt in de relativiteit van 'de waarheid' en de veelheid aan opinies die daaruit voortvloeit. Mediadiversiteit dekt echter vele ladingen. Het concept zal verder geoperationaliseerd worden, waardoor de focus komt te liggen op pluriformiteit in de berichtgeving. We sluiten het hoofdstuk af met een korte bespreking van de communicatieve modellen die het theoretische kader vormen voor nieuwsmediagebruik en productie. Zo bestaan er framing-effecten aan zenders-en ontvangerszijde, fungeren journalisten als gatekeeper bij de informatievoorziening en bepalen ze voor een groot deel de agenda of de maatschappelijke discussies onder de mensen.

Een tweede hoofdstuk geeft een overzicht van de oorzaken van de personcentratie en van de fusies en overnames die zich in Vlaanderen hebben afgespeeld. Ook een korte schets van het huidige perslandschap kan niet ontbreken.

De concentraties brengen zowel voordelen, zoals schaalvergroting en lagere productiekosten, als nadelen, zoals een blokkade voor nieuwe initiatieven en economische censuur, met zich mee. Hoofdstuk 3 brengt deze consequenties in beeld, opnieuw in het licht van een slinkende mediapluriformiteit.

Ook de Europese Unie wil de aandacht van de lidstaten vestigen op de problematiek. In hoofdstuk vier wordt kort het Europees regelgevend kader besproken en de initiatieven die tot dusver in Vlaanderen op dat vlak ondernomen werden. De bestaande steunmaatregelen zijn niet-generiek en nog te sterk gericht op rendabiliteit. Er gaat te weinig aandacht naar kwaliteitseisen. Deze masterproef pleit voor een onafhankelijk controle-orgaan voor de pers die op basis van wetenschappelijk onderzoek naar de pluriformiteit in de pers advies geeft voor selectieve steun. In de casestudy geven we al een aanzet voor dit soort onderzoek. Criteria als redactionele zelfstandigheid en het gebruik van publieksgerichte communicatiefuncties maken een oordeel over de pluriformiteit in de Vlaamse pers mogelijk.

Hoewel het theoretische kader geldig is voor het hele medialandschap, beperken we ons in het bestek van deze masterproef tot een analyse van de belangrijkste Vlaamse kranten. Men kan zich

de vraag stellen of dit soort onderzoek in het huidige digitale tijdperk nog relevant is. Mensen verwerven hun informatie namelijk niet langer exclusief via een dagblad. Het onderzoeken van de concentraties in het krantenlandschap en de gevolgen hiervan voor de redactionele autonomie zijn echter ook relevant voor andere communicatiekanalen. Ook bij de televisie, radio en digitale media bestaat er een ver doorgedreven concentratie, die in het kader van de invloed op de mediapluriformiteit nog niet is geëvalueerd in Vlaanderen. De focus van de inhoudsanalyse op slechts één case in de Vlaamse dagbladen zal dus zijn beperkingen kennen, maar kan een aanzet zijn voor verder crossmediaal onderzoek. Donald Redford, de oud-redacteur van The Observer en de voorzitter van de Londense Press Club, is niet zo pessimistisch over de huidige positie van het dagblad, wat onze keuze legitimeert. Op het congres over de toekomst van de krant, georganiseerd door het Internationaal Perscentrum Vlaanderen (IPV) in april 2005 benadrukte hij dat mensen zullen blijven kiezen voor de krant, omdat ze die overal kunnen meenemen en lezen wanneer het hen uitkomt. Het slechte nieuws komt eerder uit een andere hoek (Deltour, 2005):

In de komende decennia zal het debat minder gaan over de spanning tussen staatsmacht en expressievrijheid, dan wel over de vraag hoe we het publiek kunnen beschermen tegen de ongebreidelde machtswellust van grensoverschrijdende mediaconglomeraten.

Voorbeelden van een steeds verdergaande marktlogica in Vlaanderen liegen er ook niet om. De eindverantwoordelijke voor het redactionele beleid en de commerciële positionering van de verschillende krantentitels is voor de Vlaamse Uitgeversmaatschappij, nu Corelio nv, sinds februari 2006 één en dezelfde man: Peter Vermeersch. Hij gaf meermaals te kennen dat de samenwerking tussen de kwaliteitskrant De Standaard en de populaire krant Het Nieuwsblad zou worden opgedreven (Deltour, 2006). Ook een redacteur van Belga bevestigt dit: ‘Dan kan het zijn dat onze berichten in aantal zijn toegenomen, van de kwaliteit ervan kan dat allerm minst gezegd worden. Neem de stukken van de vele

correspondenten: die worden nauwelijks nog nagelezen' (Deltour, 2000).

Het zal de aandachtige lezer misschien opvallen dat veel van de bronnen uit de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw dateren. Dit is enerzijds te verklaren doordat deze bronnen uit Nederland afkomstig zijn en de discussie zich daar al veel vroeger afspeelde, anderzijds doordat het onderwerp in België ook vooral in die periode op de politieke agenda voorkwam. Er zijn toen echter weinig concrete maatregelen genomen die echt verandering zouden brengen in de situatie. Bij de oprichting van de Stichting Vlaamse Pers gingen op het kabinet van Norbert de Batselier stemmen op om het systeem van overheidssteun te koppelen aan een ondertekening van een redactiestatuut. Maar in het protocol van de Stichting werd er met geen woord over gerept. In 1995 onderstreepte mediaminister Eric Van Rompuy opnieuw het belang van redactiestatuten ter waarborging van de journalistieke onafhankelijkheid (De Bens, 2007, pp. 235-236). De uitgevers wilden hier toen tegen elke prijs bij betrokken worden. In 1999 werd met de komst van de nieuwe Vlaamse regering opnieuw aangekondigd dat het beleid gewonnen was voor redactiestatuten (Vanheerentals, 1999). Zoals uit hoofdstuk vier zal blijken zijn statuten, als ze er al komen, niet noodzakelijk een garantie voor redactionele zelfstandigheid. De brute opslorping van het kopblad Het Volk in zijn moederblad Het Nieuwsblad nadat de contractueel bepaalde periode van 5 jaar uitgeversrecht verstreken was, bewijst dat er nood is aan duurzame maatregelen.

Internationaal is er sterke interesse voor het onderwerp mediapluriformiteit. In Nederland is de materie vanuit het Bedrijfsfonds voor de Pers, nu de Persmonitor, al meermaals onderzocht, meer bepaald aan de hand van een inhoudsanalytisch instrument. Dit heeft zeker te maken met de bloeiende pers in Nederland. Het land kent een gedetailleerder nieuwsaanbod via printmedia in de vorm van landelijke en regionale dag- en weekbladen. In België is de lezersmarkt kleiner, wat niet impliceert dat wetenschappelijk onderzoek naar de geschreven nieuwsvoorziening hier irrelevant is. Het feit dat kranten als nieuwsmedium en duidingsinstrument blijven bestaan, ondanks de zware concurrentie van televisie en internet, is voldoende om hun rol als waakhond serieus te nemen. Het beperkte aanbod in België is een

extra motivatie om de pluriformiteit in vraag te stellen. Voorlopig is de literatuur echter voornamelijk afkomstig uit Nederland, de Verenigde Staten en Duitsland. Auteurs die op dit terrein actief zijn, zijn J. Bardoel, J.J. Van Cuilenburg, K. Brants & D. McQuail, Schramm, Rivers, Christians & Picard en P. Dürrenmatt. In België werden de initiatieven en structurele veranderingen in kaart gebracht door Els de Bens. Hoewel deze problematiek in haar werk meermaals wordt aangekaart is er nood aan concreet wetenschappelijk onderzoek naar mediapluriformiteit of redactionele autonomie en de impact hiervan op de concrete nieuwsinhoud. We beseffen dat ons onderzoek nog methodologische hiaten kent, maar willen de aanzet vormen voor verder onderzoek terzake. De meesterproef wordt dan ook afgesloten met een overzicht van de methodologische problemen en aanbevelingen voor vervolgonderzoek en de beroepspraktijk.

DEEL I: LITERATUURSTUDIE

1. Mediapluriformiteit: een theoretisch kader

1.1 Communicatiefuncties van de media

De media spelen in onze westerse democratie een onmiskenbare maatschappelijke rol. Om deze stelling te staven met argumenten onderzoeken we in eerste instantie de verschillende functies die media kunnen en zouden moeten vervullen. In de studie *Media en pluriformiteit* van Denis McQuail en Jan Van Cuilenburg (1982) worden een informatiefunctie, een opiniëeringsfunctie, een expressiefunctie, een kritiekfunctie, een amusementsfunctie en een mobilisatiefunctie van elkaar onderscheiden. Naast het informeren van het publiek via nieuwsberichten over het reilen en zeilen van de samenleving, wordt dus ook verwacht van journalisten dat ze de aangeboden informatie interpreteren, beoordelen en duiden. Verder moeten media expressie mogelijk maken door een forum te voorzien waarop individuen en (belangen)groepen hun mening kunnen spuien. Een laatste belangrijke functie bestaat uit de vereiste kritische houding van de media. Die functie maken ze enerzijds waar als ‘waakhond’ tegenover de overheid, anderzijds via onderzoeksjournalistiek en ten slotte via het in kaart brengen van de verschillende, concurrerende ideeën in de sfeer van politiek, cultuur en economie. Hoewel de sociaal-economische gevolgen van de amusementsfunctie en de mobilisatiefunctie niet onderschat mogen worden, zijn deze geen onderdeel van het onderzoeksobject, temeer omdat er geen empirisch onderzoek voorhanden is dat het verband met pluriformiteit adequaat verklaart. De vermelde functies manifesteren zich op uiteenlopende domeinen in de samenleving, waarvan het politieke, het sociaal-economische en het sociaal-culturele domein in het kader van mediapluriformiteit het meest relevant zijn. Gezien onze casestudy een media-event op politiek niveau betreft, volgt een korte schets van de verschillende functies in hun relatie met de politieke berichtgeving.

Ons huidig politiek stelsel is dat van een parlementaire democratie. Dit stelsel is gebaseerd op het idee dat ‘alle burgers in vrijheid aan de politieke besluitvorming in de samenleving kunnen

deelnemen' (McQuail & Van Cuilenburg, 1982, pp. 19-20). De informatiefunctie spreekt voor zich: geen politieke participatie zonder informatie over het huidige beleid, de concrete maatregelen die daaruit voortvloeien en de beleidsvoornemens naar de toekomst toe. De openbaarheid van bestuur is dan ook als grondrecht opgenomen in de grondwet. Naast rapportering in het Belgisch Staatsblad door overheidsinstanties is hier voor de media een belangrijke taak weggelegd. Zij ontdoen de politieke discussie van jargon en maken die zo bespreekbaar voor elke burger. Concreet fungeren de media als intermediair tussen de 'aktive Oeffentlichkeit', namelijk politici en allerhande stakeholders¹ en de 'passive Oeffentlichkeit', namelijk de burger die zich enkel als kiezer manifesteert (Geissler, R. in McQuail & Van Cuilenburg, 1982, p. 20). De expressiefunctie verwijst in dit geval naar een omgekeerde beweging: het communiceren aan overheden van wat leeft bij de bevolking. Naast het objectief rapporteren wordt er ten slotte door politieke commentaren, achtergrondinformatie en kritiek op de manier waarop het beleid tot stand komt aan de kritiekfunctie voldaan. Hoewel een journalist neutraal hoort te zijn, is het voor een pluriforme berichtgeving inderdaad onontbeerlijk dat gebeurtenissen en feiten telkens in een ander daglicht worden geplaatst, en niet zonder enige vorm van kritiek, klakkeloos worden overgenomen.

Dit perspectief past binnen een publieksgerichte benadering, die de relatie tussen een journalist en zijn publiek omschrijft in termen van een functionele relatie (De Wolff, 2005, p. 140). Deze relatie is complex. De journalist moet een evenwicht vinden tussen de vraag van het publiek en zijn eigen expertise. De vraag welke functies het publiek vervuld wil zien wordt verder uitgewerkt in deel II van deze materproef. In dit eerste hoofdstuk volstaan enkele argumenten voor onze functionele benadering. De verschillende functies laten enerzijds toe dat er 'bruggen gebouwd' worden tussen de media en de samenleving. Er is een kader nodig om onze waarnemingen in de Vlaamse kranten te koppelen aan de eigenlijke gebeurtenissen. Een rechtstreekse vergelijking tussen het bericht en

¹ Alle groepen of individuen die de politieke discussie en de besluitvorming beïnvloeden of kunnen beïnvloeden, zoals milieu-activisten of aandeelhouders van een bedrijf.

de werkelijkheid zou grote methodologische problemen opleveren, aangezien elke berichtgeving een zekere vorm van interpretatie in zich meedraagt. Daarnaast is veel eerder verricht onderzoek naar mediapluriformiteit gebaseerd op een functionele benadering. Wanneer we op die conclusies willen voortbouwen, moeten we deze trend verderzetten. Ten slotte past dit onderzoek binnen het domein van ‘media performance’ en hoe die kan worden geëvalueerd. Dit is slechts mogelijk door criteria vast te leggen die samenhangen met ideeën over de maatschappelijke doelstellingen en taken die aan media worden gekoppeld (McQuail & Van Cuilenburg, 1982, p. 13).

1.2 Vier theorieën over de pers

In de discussie over mediapluriformiteit speelt de verhouding tussen pers en overheid een belangrijke rol. Hoewel de normatieve modellen van Siebert et al (1956) in *Four Theories of the Press* gekaderd zijn in de historische context van de Koude Oorlog en een weerspiegeling lijken van de verhoudingen tussen de Verenigde Staten en de Sovjet Unie, blijft het werk tot op heden een zekere relevantie behouden over hoe de pers in relatie met de overheid kan worden georganiseerd en hoe haar opdracht kan worden gedefinieerd (Woods, 2007, p. 214). De basisassumptie is dat de pers een reflectie is van sociale en politieke structuren. Daarnaast spelen ook de vorm van sociale controle en de daaruit volgende ideeën over waarheid en de relatie tussen individuen en instituties een belangrijke rol. De vier modellen zijn in casu gebaseerd op twee theoretische uitgangspunten over het concept waarheid, waarbij de totalitaire sovjettheorie eerder een voortzetting is van de autoriteitstheorie en de theorie van sociale verantwoordelijkheid een aanpassing is van de libertijnse perstheorie (Siebert et al, 1956, p. 2).

1.2.1 De autoriteitstheorie

De autoriteitstheorie werd in de loop van de 16^e en de 17^e eeuw ontwikkeld in Engeland en vormde in vele landen de basis voor het ontstaan van de nationale pers. Tot op de dag van vandaag worden de

principes van deze theorie nog in bepaalde delen van de wereld verdedigd. Volgens de autoriteitstheorie moeten media de absolute macht van de monarchie en/of de regering bestendigen. Media functioneren zo als promotor van het beleid waardoor enige vorm van kritiek is uitgesloten. De machthebber of machthebbers delen patenten uit aan individuen of instanties die het alleenrecht krijgen om te publiceren. Verder worden er licenties opgesteld waarbinnen de media moeten opereren en is censuur ten allen tijde mogelijk. Hoewel de media hier een instrument zijn voor een effectief beleid van overheidswege, kunnen dus zowel publieke als private instanties eigenaar zijn. *Private ownership* is welliswaar slechts mogelijk door het afsluiten van een overeenkomst met de machthebbers, waarbij een monopoliepositie wordt aangeboden in ruil voor steun (Siebert et al, 1956, p. 2&7). Naast dit machtsmotief om het (dictatoriaal) regime in stand te houden, werd autoriteit in navolging van Plato en Machiavelli ook geclaimed vanuit de vrees dat een absolute vrijheid van schrijven, pleiten of onderwijzen de kans op verwarring, misleiding en retorisch geweld alleen maar zou doen toenemen (Pattyn, 2005, p. 32-33).

1.2.2 De totalitaire sovjet theorie

Voor de volledigheid wordt deze theorie slechts kort besproken. Er moet echter worden opgemerkt dat de theorie met de val van de Sovjet Unie nog zelden toepasbaar is. Bovendien zijn de uitgangspunten dezelfde als die van de autoriteitstheorie, hoewel het een veel radicalere versie betreft. Ze streven beide naar een perswezen dat het succes en de continuïteit van de staat in de hand werkt. Het verschil bestaat in *ownership* van de pers, dat bij de totalitaire sovjettheorie volledig in handen van de staat is. Het communisme ervaart een liberaal perswezen als onvrij, want gedetermineerd door wat Karl Marx de economische *onderbouw* noemde. Perswezen en overheid vormen dus een eenheid en elke vorm van kritiek aan het adres van de heersende partij wordt gebannen (Siebert et al, 1956, p. 5&7). Toch houdt het huidige Kremlin in Rusland de media nog strak in het gareel door scherpe critici van het televisiescherm te bannen, net zoals Jozef Stalin Leon

Trotsky, een mederevolutionair van Vladimir Lenin in 1920 van een foto wiste. Dit voorval illustreert dat de sovjet theorie toch nog sporen achterlaat, weliswaar aangepast aan de huidige ontwikkelingen (De Cock, 2008, p. 20).

1.2.3 De libertijnse perstheorie

Onder invloed van verlichte despoten als Milton, Locke en Mill maakten de opkomst van de politieke democratie, het klimaat van religieuze onafhankelijkheid en de uitbreiding van de vrijemarkteconomie een einde aan de autoritaire perstheorie in westerse regionen. De libertijnse perstheorie ontstond vanuit een nieuw idee over waarheid, namelijk dat elke mens rationeel in staat is om waar en onwaar van elkaar te onderscheiden en dat iedereen kan bijdragen tot een gemeenschappelijke visie op wat van belang is in een samenleving. Deze ratio is een natuurlijk gegeven en ieder heeft dus het recht om op zoek te gaan naar de waarheid. De pers is naast informant, entertainer en econoom in dit kader ook een *partner in de zoektocht naar waarheid*. In tegenstelling tot de autoriteitstheorie is de libertijnse pers een instrument om de regering te controleren en om de noden van de gemeenschap in kaart te brengen. Daarom is invloed van overheidswege uit den boze. Iedereen die daar economisch gezien toe in staat is kan en mag publiceren. Controle over de media beperkt zich tot de mogelijkheid een persorgaan voor de rechtbank te dagen bij gevallen van laster, eeroof of revolte in oorlogstijd. Verdedigers van deze theorie gaan namelijk uit van een *free market place of ideas*, waarbij elke stem een gelijke kans moet krijgen om gehoord te worden, en waarbij het proces van waarheidsvinding zelfcorrigerend werkt (Siebert et al, 1956, p. 3, 4&7).

1.2.4 De theorie van de sociale verantwoordelijkheid

Hoewel ons huidig democratisch regime zich heeft losgemaakt van het autoritaire denken, is voorzichtigheid geboden voor dominantie binnen andere sferen. Zolang politieke, economische, religieuze,

academische en journalistieke instanties elkaar in evenwicht houden, zal hun autonomie en de macht die daaruit voortvloeit gerespecteerd worden. Maar wanneer deze macht zich binnen verschillende domeinen gaat manifesteren resulteert dit in een verdoken autoritair regime. Concreet worden de meest uiteenlopende sferen binnen onze samenleving *gekoloniseerd* door de economische sfeer. Onderwijs, kunst en wetenschap worden bijvoorbeeld steeds vaker commercieel geëxploiteerd zonder rekening te houden met de implicaties voor domeinspecifieke kwaliteit. Door ondernemingen op internationaal niveau staan nationale overheden vaak machteloos, kijk maar naar de grote ontslagen na de sluiting van de Renault fabriek in Vilvoorde in 1997. Ook de pers wordt op die manier impliciet onderworpen aan de logica van de vrije markt (Pattyn, 2005, p. 35). Deze kritiek vindt zijn oorsprong in de *social responsibility theory*, verwant aan het paternalistische model waarbij het bestuur bepaalt wat het publiek wil en nodig heeft (d' Haenens et al, 2007, p. 62) Vanaf het begin van de 20^e eeuw werd die theorie ontwikkeld naar aanleiding van de nieuwe proporties die de pers begon aan te nemen. Kranten evolueerden van kleine, politiek georiënteerde pressiegroepen naar economische producten op grote schaal. Krantenbedrijfjes werden industriële ondernemingen. Men kwam tot het besef dat onafhankelijkheid van de overheid niet voldoende was om ieder zijn stem te laten klinken. Die verantwoordelijkheid ligt nu in de handen van de eigenaars en managers van het krantenbedrijf. Vandaar dat zij hun sociale verantwoordelijkheid dienden op te nemen bij de keuze van welke feiten ze aanhalen en op welke manier ze deze presenteren. In hoofdstuk 3 gaan we hier verder op in. Concreet luidde de kritiek dat de libertijnse perstheorie niet langer aangehaald werd als een waarborg voor *freedom of speech*, maar als garantie voor de bescherming van de vrije markt tegen de inmenging van de staat. Media zouden volgens de theorie van sociale verantwoordelijkheid niet enkel beschikbaar mogen zijn voor diegenen die in staat zijn een economische organisatie uit de grond te stampen, maar voor iedereen die iets te zeggen heeft dat kan bijdragen tot maatschappelijke discussies. Wanneer de media hun verantwoordelijkheid niet kunnen opnemen, moet de overheid ingrijpen om publieke service te verzekeren (Siebert et al, 1956, p. 4, 5&7). Net als de liberale theorie uit de sociale

verantwoordelijkheidstheorie haar bezorgdheid over de onvrijheid van de pers. Deze keer werd de vrijheid echter niet bedreigd door politieke inmenging, maar door de economische sfeer (Pattyn, 2005, p. 36).

1.2.5 De theorieën geactualiseerd

De *Four Theories* hebben naast een uitgebreide lofzang ook veel kritiek gekend. Eerder werd al aangehaald dat de theorieën een kind van hun tijd zijn en daarom een zekere relevantie moeten prijsgeven. Daarnaast wordt de benaming ‘theorie’ sterk in vraag gesteld. Eigenlijk is dit een typologie van de mogelijke relaties die er tussen de overheid en de pers kunnen ontstaan (Merrill, 2002, p. 133). Het is dus oppassen geblazen met veralgemeningen.

Robert Picard (1985) stelt dat het boek van Siebert et al. er te sterk van uitgaat dat wereldwijd elke relatie tussen pers en staat bepaald kan worden door de vier theorieën, zonder de politieke en economische condities per streek erbij te betrekken. ‘Controle’ en ‘vrijheid’ zouden in dat verband genuanceerd moeten worden door de mate van controle en vrijheid in die regio in rekening te brengen (Williams in Picard, 1985, pp. 61-63). Bovendien zijn de categorieën te beperkt om de ontwikkelde democratische principes van de huidige regimes te vatten. Vanuit deze optiek ontstonden twee bijkomende benaderingen: een *developmental approach*, waarbij niet-geïndustrialiseerde en niet-communistische staten van de derde wereld aan bod komen en een *democratic socialist approach* van het Europa van de 20^e eeuw, waarbij de staat zowel optreedt om de toegang tot de media voor iedereen te garanderen als om mediapluriformiteit te promoten (Hachten in Picard, 1985, pp. 65-68).

Picard is er zich van bewust dat zijn uitgewerkte model ook geen definitieve en sluitende verklaring biedt voor alle staatspersrelaties, omdat deze zich nooit statisch zullen manifesteren. Hij negeert echter net als Siebert et al. de dynamische interactie die op microniveau plaatsvindt tussen organisaties, journalisten en overheid. Media-inhouden zijn niet exclusief bepaald door structurele invloeden van economie en staat, hoewel het essentieel is deze in

rekening te brengen, maar komen tot stand vanuit een journalistieke professie en autonomie, en vanuit de daaruit volgende normen en waarden (McQuail in Ostini & Fung, 2002, pp. 45-46). De bias ontstond door de focus op traditionele media die de intrede van ethische codes en journalistieke deontologieën nog moesten meemaken. De *Four Theories* zijn dus voornamelijk ideologisch geïnspireerd en missen een empirische toetsing. De theorieën zijn dan ook moeilijk te koppelen aan de multimedia en veranderende technologieën van vandaag (McQuail in d’Haenens et al., 2007, p.63). Normatieve beschrijvingen zijn te sterk gebaseerd op een idee over hoe de dingen zouden moeten zijn en niet hoe de dingen in werkelijkheid zijn. Vandaar dat deze masterproef niet beperkt is tot het in kaart brengen van de huidige Vlaamse politieke en economische invloeden op het perswezen, maar ook een poging doet om na te gaan in hoeverre de redactionele autonomie in onze Vlaamse kranten nog gewaarborgd is en op welke manier hier verbetering in kan komen.

1.3 Persvrijheid heruitgevonden

Vrijheid van pers kent een lange geschiedenis waarvoor in de Middeleeuwen al een voorzichtige aanzet werd gegeven bij het opstellen van de *Magna Charta*. Als grondrecht werd communicatievrijheid voor het eerst bezegeld in de Verenigde Staten door vrijemeningsuiting en de vrijheid van de pers op te nemen in het *First Amendment*. Onder meer door de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens die in 1948 werd opgesteld is persvrijheid door de eeuwen heen een gevestigde waarde geworden (Bardoel & Van Cuilenburg, 2003, p 41).

Het recht op communicatievrijheid kent echter ook grenzen. Zoals al eerder werd aangehaald, is de ‘vrijheid’ van meningsuiting inherent paradoxaal, omdat het de vrijheid van een andere kan beperken. Een publiceerder van pornografisch materiaal in een tijdschrift voor jongeren mag zijn actie niet goed kunnen praten door zich te beroepen op vrijheid van meningsuiting. Absolute vrijheid is dus een ideaaltype en wordt in elke samenleving (positiefrechtelijk) beperkt door de rechten van anderen. Daarnaast moet de pers als vrij

orgaan in het huidige tijdperk van ondernemingsgewijze productie opnieuw worden geëvalueerd (Hemels, 1975). In de loop van de 20^e en 21^e eeuw gingen dan ook stemmen op die de economische vrijheid, die profetisch de komst van de ‘eeuwige vrijheid’ aankondigde, aan banden wilden leggen. Niet alleen vormt de private macht een veel strengere en actievere bedreiging door haar alomtegenwoordigheid via de uitgebreide communicatietechnologie, ook de concentraties van persondernemingen voltrekken zich op een ‘nooit eerder geziene schaal in de geschiedenis van het kapitalisme’. Zo bezit *The Murdoch Empire* in de Verenigde Staten ook kranten als *The Times* en *News of the World* in het Verenigd Koninkrijk. De standpunten van de Engelse kranten bij de oorlog in Irak suggereren dat de economische macht zich niet beperkt tot de economische sfeer (Ferguson, 2004, p. 156).

De media zijn er snel bij wanneer ze de democratie bedreigd zien en wanneer de overheid controle heeft op informatie, maar er wordt met geen woord gerept over de gevaren van private controle. Een belangrijk verschil met de overheid is bovendien dat overheidsfunctionarissen hun post kunnen verliezen, omdat ze gecontroleerd en gestuurd worden door het rechtssysteem en het parlement. Maar wie controleert de media wanneer zij bijvoorbeeld jarenlang de medische gevolgen van tabak stilhouden om hun adverteerders van tabaksreclame tevreden te stellen,? De overload aan informatie leidt noodgedwongen tot een selectie, waardoor de media de informatievoorziening sterk controlleren. Een private onderneming houdt geen rekening met wat informatie is van maatschappelijk belang en wat niet, zolang het product maar verkoopt. Voor informatievoorziening die tegemoetkomt aan de essentiële belangen van een democratie mag dus geen wet van de sterkste heersen (Bagdikian, 1990, pp.).

1.4 Mediadiversiteit

De economische vrijheid van de pers wordt dus sterk verdedigd om elke vorm van overheidsinmenging tegen te gaan. De redenering luidt dat diversiteit het beste gedijt in een *free market place of ideas*, waarbij vrije concurrentie leidt tot een strijd voor het beste product

tegen de laagst mogelijke prijs. Dit veronderstelt wel dat het aantal verkopers en kopers groot is en dat ze beiden geïnformeerd zijn over de wetten van vraag en aanbod (Van Cuilenburg in Brants, Hermes & Van Zoonen, 1998, pp. 39-40). De gevolgen die deze totale economische vrijheid meebrengen baren echter ook zorgen (Keane in McQuail, 1992, p. 35). De markt bevrijdt, maar zijn logica resulteert ook in concentratie van *ownership*, een beknotting van diversiteit en grootschalige faillissementen. Omdat eerlijke concurrentie in een krantenonderneming ondergeschikt is, of zou moeten zijn, aan een diversiteit van opinies, mogen de gangbare marktmechanismen in de mediasector niet zo vanzelfsprekend worden beschouwd als in andere sectoren (McQuail, 1992, p. 36).

Hoewel later zal blijken dat het bestaan van een dagblad staat of valt met zijn marketingaanpak, zijn de gevolgen van de concentraties voor de pluriformiteit van de informatievoorziening op zijn minst onrustwekkend. Zoals een journalist het formuleert:

Het verdwijnen van titels in het krantenlandschap is een substantieel verlies voor de democratie. De opiniepers is iets zeer fragiels. Ze moet zowel de opinie belichamen waarvan ze de spreekbuis is, als het algemeen belang dienen. Het is haar taak om de contradicties tussen het engagement en de vrijheid op te heffen (auteur onbekend, 1996, p.)

Wanneer deze pers nog slechts door enkele pioniers geleid wordt, die bovendien onder grote druk staan van economische invloeden, kan hun opinie nauwelijks nog zuiver op de graat genoemd worden. Uitgevers hebben er alle belang bij hun inkomsten te vrijwaren, waardoor commerciële overwegingen de overhand nemen in de werking van een krantenbedrijf. Er installeert zich in Vlaanderen, maar ook in de rest van Europa, een systeem van media-oligopolie, waarbij slechts enkele spelers de volledige markt beheersen (De Bens & Raeymakers, 2007, p. 61). Het fenomeen wordt toepasselijk een 'mergermania' genoemd (Burgelman & Pauwels, 1992, pp. 169-183). Maar voor we verder ingaan op het concentratiefenomeen, staan we even stil bij wat mediadiversiteit juist is en hoe mediapluriformiteit hieraan verwant is.

1.4.1 Van soorten mediadiversiteit naar mediapluriformiteit

De huidige invulling van diversiteit dekt vele ladingen. Enerzijds kan het duiden op een uitgebreid aanbod aan keuzes die aansluiten bij uiteenlopende interesses en voorkeuren. Zo bevat een divers journaal zowel berichten over politiek, economie, cultuur, sport, ... Daarnaast zijn media-inhouders divers wanneer ze de veelzijdige realiteit voldoende en zo accuraat mogelijk reflecteren. Anderzijds wordt het begrip aan de ontvangerszijde in de mond genomen om de toegang van verschillende stemmen en bronnen uit de samenleving te waarborgen in de media (McQuail, 2000, pp. 319-320).

Inhoudelijk wordt er verder een onderscheid gemaakt tussen reflectieve en open diversiteit (Van Cuilenburg in Brants et al., 1998, pp. 38-48). In een reflectieve setting streeft men naar een proportioneel gelijke toegang voor elke mening over maatschappelijke condities, wat resulteert in een presentatie van een 'publieke opinie': de positie van de meerderheid die naar het midden neigt. Wanneer daarentegen gelijke aandacht wordt besteed aan elk stroming, groep, of positie die kan worden ingenomen, spreekt men van open diversiteit. Deze vormen van diversiteit zijn moeilijk te verzoenen. Wanneer gestreefd wordt naar reflectieve diversiteit, zal de pers neigen naar een eenzijdige, mainstream berichtgeving. Ligt de focus op openheid, dan krijgt niet elke stem proportioneel het recht gehoord te worden, omdat de media in hun selectie van informatie de stem van de meerderheid aan het woord laat. Het is belangrijk om het framework dat gehanteerd wordt door de overheid en de media in rekening te brengen bij evaluatieve uitspraken over mediadiversiteit. Worden argumenten van politici en journalisten eerder gestaafd door een bijval van de 'publieke opinie' of laten ze daarnaast ook ruimte voor de belangen en ideeën van minderheden? Door het steeds groeiende informatie-aanbod bereikt het aanbod inderdaad een punt van verzadiging. Maar wanneer deze informatie een reflectie is van het standpunt van de meerderheid en de reflectieve diversiteit dus hoog is, gaat dit ten koste van de diversiteit in termen van de gelijke toegang tot de media van minderheidsgroepen. Vanuit het perspectief van 'democratische waarheidsvinding' is het contrasteren van opinies essentieel, los van het feit dat deze niet altijd door de meerderheid ondersteund worden.

In België zijn de massamedia erg publieksgericht en zal men de aard van de berichtgeving sterk laten hangen van wat het publiek verkiest aan de hand van oplagecijfers. Men streeft naar reflectieve diversiteit vanuit een relatief groot vertrouwen in het vermogen van de gemeenschap om accuraat te oordelen over de informatie die men nodig heeft. Elke vorm van bevoogding wordt daarentegen sterk gewantrouwd. In die zin denken we nog steeds in termen van de libertijnse perstheorie.

Dit overzicht van de uiteenlopende visies op verscheidenheid in de media-inhoud maakt het mogelijk ons onderzoeksobject af te bakenen: mediapluriformiteit in de Vlaamse dagbladen. Ook het begrip pluriformiteit wordt abstract gedefinieerd als ‘de heterogeniteit van de inhoud van media naar een bepaald kenmerk of bepaalde kenmerken’, wat impliceert dat er zoveel soorten mediapluriformiteit zijn als dat er kenmerken aan kunnen worden verbonden. Concreet houdt dit onderzoek een keuze in van een kenmerk waaraan we mediapluriformiteit kunnen koppelen: de redactionele zelfstandigheid. Onderzoek heeft uitgewezen dat redactionele zelfstandigheid van dagbladen, als organisatiekenmerk en als inhoudelijk criterium een belangrijke voorwaarde is voor mediapluriformiteit (Van Cuilenburg, J.J. et al, 1990, pp. 19-21).

Eerder werd al aangehaald dat mediapluriformiteit pas betekenis krijgt als die wordt afgestemd op de maatschappelijke pluriformiteit. Daarnaast wordt er een onderscheid gemaakt tussen interne pluriformiteit en externe pluriformiteit. Bij de eerste vorm worden verschillen in het informatie-aanbod van één zender gemeten, bijvoorbeeld van de krant De Morgen. Bij externe pluriformiteit, wordt het hele mediasysteem op pluriformiteit getest, in dit geval de dagbladmarkt. Ook deze verhouding staat op gespannen voet. Een hoge interne pluriformiteit binnen elke krant doet af aan de verschillen tussen elke krant (Van Cuilenburg, McQuail, 1982, pp. 35-37). Mediadiversiteit en mediapluriformiteit zijn dus bijna synoniemen, hoewel ze verschillend geïnterpreteerd worden. Het concept mediapluriformiteit past echter beter bij ons onderzoeksobject. Een verdere operationalisatie volgt in deel II van deze masterproef. Hieronder wordt nog kort het ontstaan van de redenering geschetst.

1.4.2 Mediapluriformiteit: filosofische grondslag

De epistemologische geschriften van Karl Popper worden in dit verband vaak geciteerd. Vooral de stelling ‘Truth is not manifest’ wijst uitdrukkelijk op de ambivalente invulling van het concept waarheid (Karl Popper in Van Cuilenburg & Bardoel, 2003, p. 267). In een democratische samenleving wordt het opdringen van één waarheid dan ook niet geapprecieerd. Eén van de basisbeginselen van de democratie is net de mogelijkheid tot publiek debat, waarbij verschillende meningen openlijk met elkaar moeten kunnen concurreren.

Popper was echter niet de eerste die zich over het concept ‘waarheid’ bezinde. Het idee vindt zijn oorsprong in de vijfde eeuw voor Christus in Socrates’ methode van waarheidsvinding, de maïeutiek: het stapsgewijze zoeken naar waarheid door het stellen van vragen aan de student. Verwant hieraan is de methode van these-antithese-synthese of dialectiek die gestaafd werd met argumenten voor diversiteit van informatie en opinie, ontwikkeld door Hegel in de 18^e eeuw. Met de opkomst van het liberalisme werden deze theorieën door filosofen en politici terug op de agenda geplaatst. Gangmaker was John Stuart Mill die waarheid in zijn politiek-filosofisch werk *On Liberty* vooral beschrijft als ‘een kwestie van het hercombineren en verzoenen van tegengestelden’. Deze ideeën dragen bij tot de belangrijke rol die voor de media is weggelegd. Naast hun basistaak om de samenleving te informeren kunnen zij door de keuze van de items die aan bod komen en de manier waarop zij aan bod komen bijdragen aan een pluriforme informatievoorziening.

1.5 Productie van nieuws: agenda setting en het gatekeepermodel

De manier waarop nieuws geproduceerd wordt heeft een belangrijke invloed op de inhoud ervan. In de journalistieke deontologische codes worden nieuwswaarden als neutraliteit en objectiviteit van nieuwsmakers hoog in het vaandel gedragen. Toch is nieuws nooit volledig objectief of waardenvrij, doordat er een noodzakelijke

selectie uit het grote informatie-aanbod plaatsvindt en er keuzes moeten worden gemaakt over de invalshoek van een artikel. Journalisten dragen dus een zekere verantwoordelijkheid als 'agenda setters'. Ze bepalen niet wat het publiek moet denken, maar waarover ze kunnen denken. Door bepaalde informatie wel en andere niet prijs te geven, bepalen ze wat er in discussies tussen mensen wel en niet op de agenda staat en dragen zo bij tot het vormen van een publieke opinie. Opdat deze opinie in balans zou zijn is diversiteit van de media-inhouden aangewezen (d'Haenens & Bink, 2006). De vraag is echter of deze verantwoordelijkheid nog in de handen van journalisten ligt. De impact van opinies en voorkeuren van individuele journalisten op het nieuws is relatief, wanneer het proces van nieuwsgaring en de verwachtingen vanuit de samenleving in rekening worden gebracht. Nieuwsorganisaties zijn afhankelijk van de regels die door de samenleving worden opgelegd om het hoofd boven water te houden. In deze masterproef wordt de hypothese getest dat de economische structuur van de nieuwsorganisaties als 'gatekeeper' fungeert voor de inhoud van het nieuws, eerder dan de ideologieën en autonomie van de journalisten (Shoemaker & Harrison, 2005 & 2006).

Hoewel de focus in deze studie ligt op het nieuwsproduct geven we toch terzijde mee dat het relevant is om even stil te staan bij nieuwsconsumptie. Uit het 'Limited Capacity Model' blijkt dat de lezers erg selectief zijn in hun nieuwskeuze en beperkt zijn in hun capaciteit om alle informatie op te nemen. Men neemt doorgaans vooral die informatie in zich op die aansluit bij eigen voorkennis en bij de eigen gevestigde waarden. De vorm en de motivatie bij het lezen of kijken spelen ook een rol bij wat het publiek in zich opneemt (Lang, A, 2000). Het feit dat rechtstreeks inspelen op de vraag en de smaak van Jan Modaal economisch rendabeler is mag echter het recht op eerlijke en pluriforme informatievoorziening voor elk individu, inclusief minderheidsgroepen, niet in de weg staan. Democratie aan de aanbodzijde moet altijd worden nagestreefd. Laten we daarom even het aanbod op de Vlaamse dagbladenmarkt bekijken. Al snel zal blijken dat de verregaande concentraties het aanbod versmallen, wat op zijn beurt gevolgen heeft voor de pluriformiteit.

2. Persconcentratie in Vlaanderen

2.1 Oorzaken

Sinds Wereldoorlog II gaat het aantal dagbladtitels en zelfstandige ondernemingen in Vlaanderen steevast in dalende lijn. De fusies met, en participaties in concurrerende bedrijven waren vooral te wijten aan het gestage slinken van de lezersmarkt. Dagbladen bevinden zich namelijk willens nillens in een oplage-reclamespiraal: ze zijn voor hun inkomsten afhankelijk van adverteerders die hun interesse laten hangen van de grootte van de afzetmarkt. Door het dalende lezersaantal is fusie dan vaak de enige uitweg. Ook het opkomen van nieuwe commerciële televisiezenders in de jaren tachtig werkte de ontleding en een sterkere concurrentie op de reclamemarkt in de hand. Daarnaast kwamen kleine krantenbedrijven op termijn in moeilijkheden door een hoge vaste kost per dagbladeditie in vergelijking met de productiekosten. In 2005 en 2006 kende de papierenprijs bijvoorbeeld forse stijgingen. Opnieuw bood participatie een oplossing voor deze rigide kostenstructuur. Een bijkomend nadeel waren de zware investeringen die uitgeverij de laatste jaren hebben moeten doen qua nieuwe druktechnieken, extra bijlagen en het herdefiniëren van de redacties in een wanhoopspoging om de aandacht van de lezer te trekken en vast te houden. Ten slotte werden traditionele mediasectoren aangemoedigd om de krachten te bundelen door de opkomst van nieuwe communicatietechnologieën. De komst van het internet en digitale informatiesnelwegen zette namelijk een proces van convergentie op gang dat het aanbieden van verschillende diensten via één geïntegreerde crossmediale nieuwsmarkt mogelijk maakt. Nieuws wordt vandaag de dag dus niet langer exclusief aangeboden via de papieren krant of het tv-journaal, maar on-demand via de meest uiteenlopende kanalen. Deze evolutie naar een meervoudige toegang tot informatie betekende een grote concurrentie voor de papieren krant die tot pakweg een halve eeuw geleden als enige een grondige blik op de wereld bood.

2.2 Overnames

Tussen 1950 en nu verdwenen er in België 26 dagbladtitels en daalde het aantal zelfstandige ondernemingen van 34 tot 5. De eerste golf van overnames in Vlaanderen voltrok zich op het einde van de jaren vijftig, begin van de jaren zestig wanneer de toenmalige Standaardgroep (vandaag VUM/Corelio) het Handelsblad en het Nieuws van de Dag opkocht. In 1959 versterkten ze hun team met De Gentenaar/De Landwacht. De Nieuwe Gazet kwam begin jaren zestig in handen van nv Hoste (vandaag de Persgroep). In de helft van de jaren tachtig leek het concentratieproces zich te stabiliseren en telde Vlaanderen nog 7 dagbladondernemingen: VUM, De Persgroep, nv De Gids/Het Volk, nv De Vlijt, Concentra, de Financieel-Economische Tijd en De Morgen. Maar in 1989 verklaarde De Morgen zijn faillissement en werd de krant overgenomen door De Persgroep voor een symbolische frank. Hoewel voor Het Volk en nv De Vlijt (vandaag de Gazet van Antwerpen) wel diep in de portemonnee werd getast waren meerdere krantenuitgevers geïnteresseerd. Uiteindelijk fuseerden Het Volk in 1994 met de VUM en de Gazet van Antwerpen met Concentra in 1996. Een laatste fusie voltrok zich in 2005 toen De Tijd werd opgenomen in Mediafin, waarvan De Persgroep 50% bezit. Onze Vlaamse dagbladpers kent dus een oligopolische marktstructuur, waarbij slechts enkele mediabedrijven de markt controleren.

Tabel 1: Afname van het aantal dagbladtitels en zelfstandige dagbladondernemingen tussen 1950-2007

Vlaanderen			België	
Titels		Ondernemingen	Titels	Ondernemingen
1950	18	14	48	34
1980	12	7	34	17
2007	10*	3	22	5

*zonder Metro

Bron: De Bens, (2007)

De fusies verliepen echter niet allemaal volgens hetzelfde scenario. Zoals bij onze Waalse tegenhangers, waar in 1967 La Gazette de Liège een dag na overname verdween, werd ook in de Vlaamse titel De Gazet van Mechelen na de overname in 1996 zonder pardon de snoeischaar gezet. Een andere aanpak bestond erin de lezers van het overgenomen blad nog even in de waan te laten dat hun krant zou blijven verschijnen door de concentratie geleidelijker door te voeren. Zo kwam Het Nieuws van de Dag na overname in 1957 nog enkele jaren uit als kopblad van het Nieuwsblad om dan in 1966 volledig te verdwijnen. Ook het Handelsblad werd op dezelfde manier door de voormalige Persgroep overgenomen. Hoewel de titels dus nog even bleven bestaan, werd de inhoud van deze kranten al bijna volledig gelijkgesteld aan hun overnemer Het Nieuwsblad.

Toch moest in Vlaanderen niet elke opgekochte krant zijn onafhankelijkheid afstaan. De Morgen en De Tijd stonden er op na overname hun redactionele autonomie te behouden. Ze beschikken dan ook tot op de dag van vandaag nog over een eigen redactie en ideologische lijn (De Bens, 2007). Los van de vraag of deze dagbladen er op termijn in zullen slagen hun onafhankelijkheid te behouden, is het nuttig deze zogenaamde redactionele autonomie eens aan de tand te voelen. Dit kan door de aan- of afwezigheid van afspraken tussen directie en redactie, al dan niet onder de vorm van een redactiestatuut. Maar dit kan eveneens door sociale maatregelen voor journalisten en door de oprichting van commissies en raden die op redactionele autonomie toezien. Met andere woorden: zijn redacties nog wel zo autonoom als ze beweren? Hierover meer in hoofdstuk 4.

2.3 Soorten concentraties

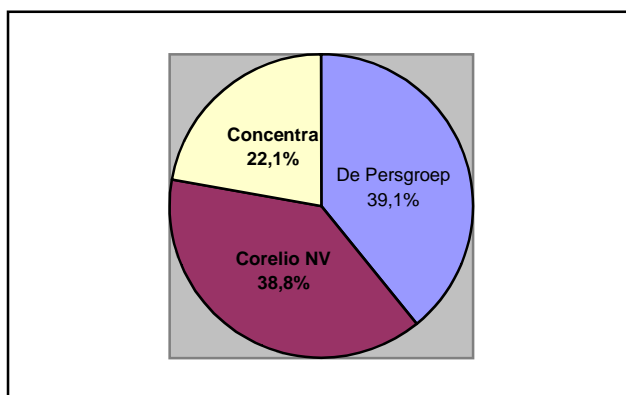
Traditioneel worden twee vormen van concentratie onderscheiden: horizontale en verticale. Van de eerste vorm is sprake bij fusie van ondernemingen die zich in hetzelfde activiteitsveld bevinden. Zo is de samensmelting van de hierboven genoemde dagbladen bij de grotere mediaconcerns een voorbeeld van horizontale concentratie, ook wel *cross-ownership* genoemd. Dagbladen zijn echter ook onderhevig aan verticale concentraties, waarbij verschillende stadia

van de productie onder één dak komen te staan. Onder meer door het proces van convergentie en de economische logica voor marktexpansie, gaan traditionele mediabedrijven nu fuseren met reclamebureau's, telecom-, satelliet- en kabeloperatoren en dotcomondernemingen. (De Bens, 2007, p. 60-61)

2.4 Overzicht van de huidige structuur van de Vlaamse Pers

Het huidige Vlaamse perswezen kent nog drie belangrijke aandeelhouders: Concentra nv, Corelio nv en De Persgroep nv waarvan we kort het aanbod per onderneming bespreken.

Figuur 1: Marktaandelen in de Vlaamse dagbladmarkt 2005

Bron: De Bens, E. (2007)

2.4.1 Concentra nv

De titels Het Belang van Limburg en De Gazet van Antwerpen (De Vlijt nv) zijn nu volledig in het bezit van Concentra nv. Daarnaast heeft Concentra nog aandelen in de uitgeverijen van Vacature (33% in Vacature CVBA), Metro (51% in MTM), de Koopjes-krant (25% in Koopjeskrant) en De Streekkrant/Weekkrant en De Zondag (20%

in De Streekkrant/Weekkrant groep nv). De gratis krant Metro wordt ondanks het format als dagblad verder niet meer besproken gezien de afwijkende economisch structuur (De Bens, E. 2007). Ten slotte staat Concentra nv in voor de zoekerssite www.hebbes.be en de online versie van de hierboven genoemde kranten.

2.4.2 Corelio nv

Vanaf 2006 veranderde VUMmedia, na zijn dertigjarig bestaan, zijn naam in Corelio nv. Dit zijn de uitgevers van De Standaard, De Standaard Magazine, Het Volk, Het Nieuwsblad, Het Nieuwsblad op Zondag en Jobat. De Gentenaar verschijnt sinds zijn overname als kopblad van Het Nieuwsblad. Via aandelen in Mediabel participeert Corelio nv ook in het uitgeven van Passe-Partout, via hun onrechtstreeks aandeel van 25% in Passe-Partout Vlaanderen nv. De interne reclameregie van de Corelio-dagbladen gebeurt door Corelio Connect nv. Daarnaast heeft Corelio nv belangen in de reclameregie Scripta nv (25%) en in de reclameregie van de VRT: Vlaamse Audiovisuele Regie (10% via Sydes nv). Op het web biedt de uitgeversgroep zijn diensten aan via de online versies van de dag- en periodieke bladen en op de zoekertjessite www.spotter.be. Ook de websites www.groen.net en www.zdnet.be kunnen tot het mediaaanbod van Corelio nv worden gerekend, door de participatie in Minoc Business Press nv. Peter Vandermeersch is algemeen hoofdredacteur van al de Nederlandstalige kranten. De maatschappelijke taak van de krantengroep wordt passend geformuleerd als ‘het opbouwen van publiek (...), vrije nieuwsgaring mogelijk maken en kritische informatie bieden over en voor ons democratisch bestel. Die kwaliteit zetten we om in waardevolle doelgroepen voor adverteerders’ (Van Croonenborch, 2007).

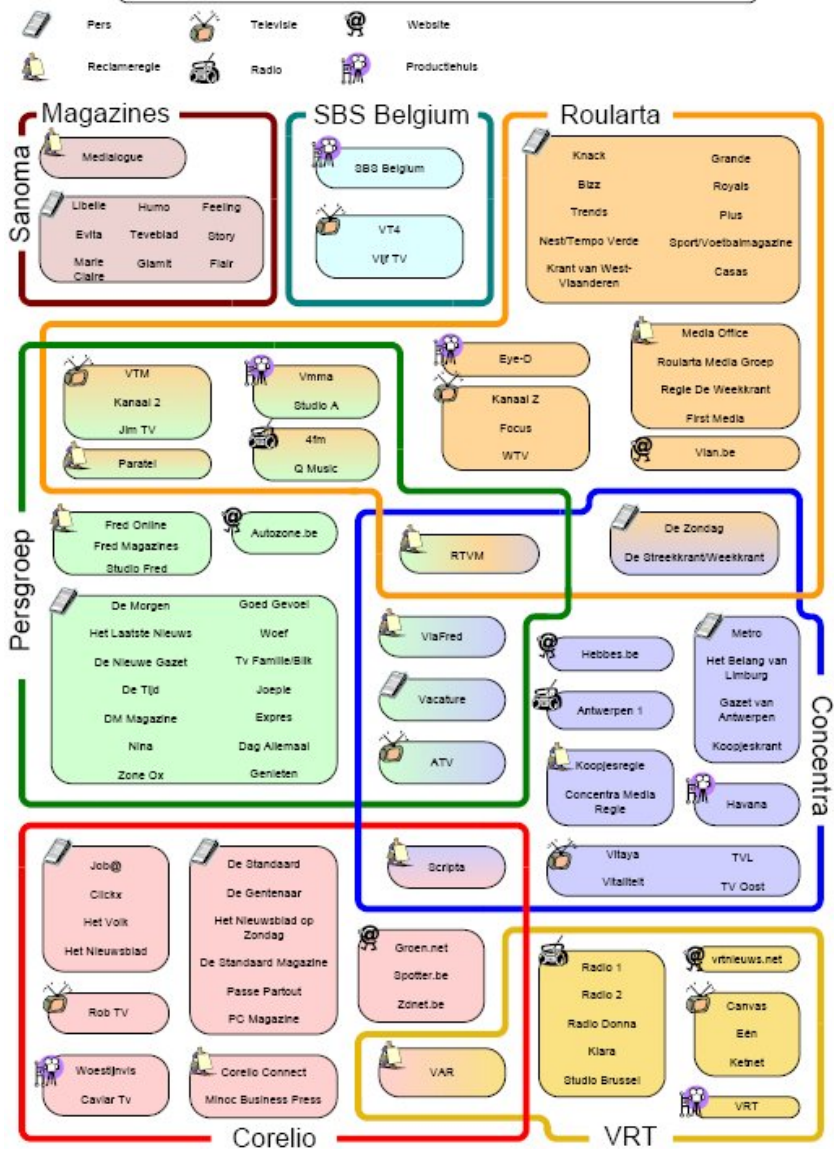
2.4.3 De Persgroep nv

De aandeelhouders van De Morgen, Het Laatste Nieuws en DM Magazine worden verzameld onder de naam De Persgroep. Deze groep bezit daarenboven de helft van de aandelen van Mediafin nv,

de uitgever van De Tijd en 33% van die van Vacature CVBA. De interne regie van De Persgroep wordt door verschillende entiteiten verzorgd, gezien zijn uiteenlopende activiteiten. In tegenstelling tot de bedrijfsentiteiten Fred Online, Fred Magazines en Studio Fred is Viafred CVBA (33%) een afzonderlijke onderneming die de regie van de meeste dagbladen van de Persgroep verzorgt. De Persgroep heeft ook nog belangen in andere reclameregies zoals Paratel (50% via VMMA nv) en RTVM (33% via Regionale TV Media nv). Verder is De Persgroep ook beheerder van de elektronische versie van zijn dag- en weekbladen met de website www.autozone.be als extraatje.

Concentra nv, Corelio nv en De Persgroep nv bezitten naast de dagbladpers dus ook nog aandelen op de radio-en televisiemarkt en in de periodieke pers. Het diepgaand onderzoeken van deze samenwerkingen is binnen het bestek van deze masterproef echter niet realistisch. We beperken ons dus tot de evaluatie van de grootste Vlaamse dagbladen en hun online informatievoorziening. Om toch een idee te geven van de doorgedreven verstrengelingen in het media-aanbod geeft onderstaande figuur een volledig overzicht van de onderlinge verbanden via de zes markten: pers, reclameregie, televisie, radio, websites en productiehuisen. Om het overzichtelijk te houden werden online versies van dag- en periodieke bladen en de portaalsites van televisieomroepen en radiozenders niet opgenomen in het schema (Vlaamse Regulator voor de Media, 2006).

Mediagroepen in Vlaanderen

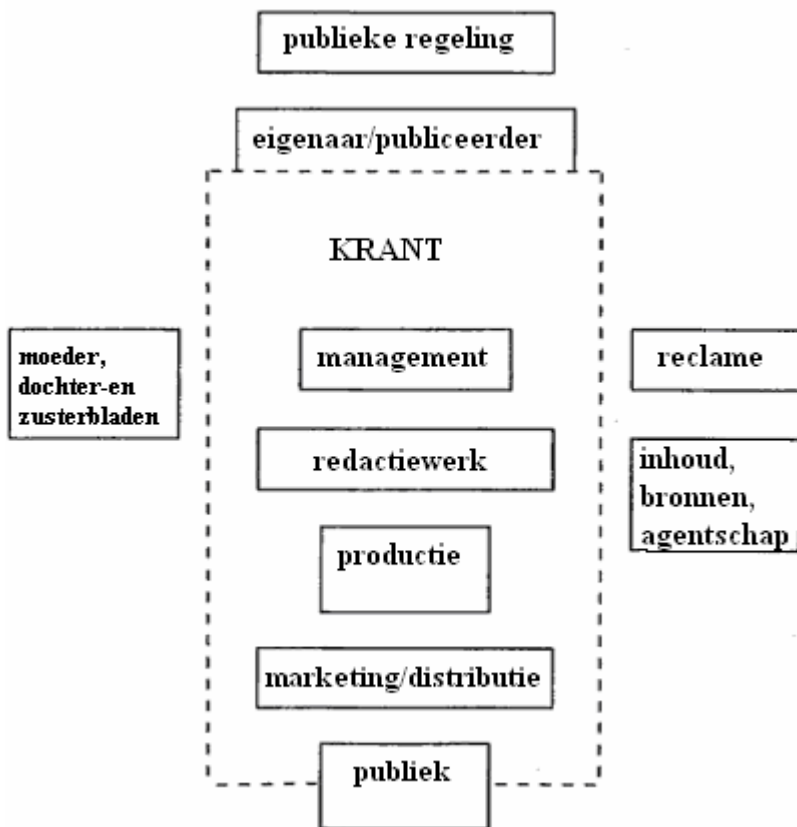

Figuur 2. Bron: Vlaamse Regulator voor de Media, (2006).

3 Een tweesnijdend zwaard: consequenties van de fusies

Hoewel de schaalvergroting een groot economisch voordeel betekent voor de kranten zodat zij hun positie op de markt kunnen blijven vrijwaren, zijn de gevolgen niet altijd even rooskleurig. In dit korte hoofdstuk werken we de problematiek die aan de basis ligt van de tanende mediapluriformiteit verder uit. In eerste instantie ontstond er een proces van arbeidsdeling, waardoor de organisatiestructuur van het traditionele krantenbedrijf veranderde van een familiebedrijf

Figuur 3: Traditioneel nieuwsbladen-persmodel

Bron: McQuail, D. (1992).

waarvan activiteiten als management, uitgever en redactie van de krant onder één dak plaatsvonden (zie figuur), naar een situatie waarbij elk onderdeel van de productie wordt uitbesteed. De dagbladdirecteur evolueerde naar een dagbladmanager (Hemels, 1999, pp. 2-6).

Uit een peiling over de gevolgen van persconcentraties bij Nederlandse journalisten die een fusie of overname hadden meegemaakt is daarnaast gebleken dat één derde direct of binnen de twee jaar ontslagen was, dat één derde een toegenomen afhankelijkheid van de redactie van het technische-productieschema rapporteerden en dat bijna de helft van de respondenten pas ingelicht werd over de fusie of overname toen de beslissing al genomen was. Het gros van de ondervraagde journalisten wenste echter niet betrokken te worden in het financiële beleid van zijn of haar krant. Met betrekking tot het redactionele beleid zouden ze wel graag bepaalde beslissingsbevoegdheden, zoals het bepalen en aanpassen van de redactionele lijn, in een redactiestatuut zien vastgelegd worden (Kempers, 1976, pp. 73-78). In België zijn dit soort redactiestatuten, waarin de rechten en plichten, de bevoegdheden en de overlegprocedures voor de redactie en de uitgevers zijn vastgelegd, schaars. Enkel De Morgen heeft een officieel redactiestatuut. Daarnaast heeft VUM een vzw Redactie die inspraak zou waarborgen voor journalisten bij het vertrek en de komst van een hoofdredacteur. In de praktijk worden journalisten en zelfs hoofdredacteurs niet altijd op de hoogte gebracht van herstructureringen. De aanstelling van Guido Van Liefveringe als hoofdredacteur van De Standaard in 2003 verliep onaangekondigd en Paul Goossens, de hoofdredacteur van De Morgen in 1989, werd pas een dag op voorhand ingelicht over het faillissement van zijn krant (De Bens, 2007, pp. 233-235).

Vervolgens kenden de dagbladen, zoals eerder aangehaald, vanaf de jaren vijftig een rendabiliteitsprobleem door de komst van nieuwe communicatietechnologieën die het aanbod op de nieuwsmarkt vergrootten. Daarop volgden grootschalige saneringen op de redacties. Kenners van het vak moesten plaatsmaken voor goedkope jonge werkkrachten. Luc Standaert uit in De Journalist van 1999 zijn bezorgdheid: ‘Nog nooit is het aantal dreigende ontslagen in de perswereld zo groot geweest. Bij de VUM, Mediabel, Sud

presse, ... staan honderden journalistenbanen op de tocht.' In 2005 leidt de overname van de krant De Tijd door De Persgroep en Rossel tot pijnlijke herstructureringen. 67 van de 252 werknemers moeten afvloeien door een 'structureel rendabiliteitsprobleem' (Deltour, 2005). Blijvende journalisten werken onder een sterkere tijdsdruk en moeten steeds meer inspelen op de commerciële logica. Het hoeft geen verder betoog dat beide factoren niet meteen bijdragen tot een pluriform nieuwsaanbod.

Het proces van digitalisering lijkt op het eerste zicht zorgwekkend voor de toekomst van de papieren krant enerzijds en voor een sterk toenemende tabloidisering ten gevolge van de onbewaakte nieuwsvoorziening op het net anderzijds. Onderzoek over de rol van online nieuwsmedia geeft echter aan dat de tijd die universiteitsstudenten doorbrengen op internet positief correleert met de tijd die ze aan een krant besteden (Althaus & Tewksbury, 2000). Ook het departement communicatiewetenschappen van de Universiteit Antwerpen concludeerde dat de online krant vooral het televisienieuws verdringt. Vlamingen wensen niet te betalen voor online informatie, wat de waardering voor het journalistieke product teniet doet (Beyers, 2005, pp. 10-11). Informatie is inderdaad gemakkelijk terug te vinden op het wereldwijde web, maar de Vlaamse kranten proberen toch voorzichtig een financiële drempel in te bouwen door de toegang tot bepaalde artikels te reserveren voor abonnees of mensen die zich een dagkaart aanschaffen. Gratis nieuwsflashes passen volledig in het 'snacking' nieuwsgebruik van jongeren (Costera Meijer, 2007, pp. 131-134), maar voor kritische duiding zal de nieuwsgierige lezer toch de toegang moeten betalen. Wat journalistiek onderscheidt van burgerjournalistiek wordt op die manier niet ondergewaardeerd of weggecijferd. Bovendien toont gebruikersonderzoek aan dat online nieuwsgaring voornamelijk een aanvulling is van de traditionele nieuwsmedia (Fijter, 2007, pp. 152-159). Onze democratie lijkt dus niet direct in gevaar te komen door de trend tot digitalisering. Het probleem van tabloidisering kan daarnaast eerder in verband gebracht worden met de mate van synergie tussen media. Zo namen verschillen in de berichtgeving over het familiedrama in Nijvel op 2 maart 2007 tussen populaire en kwaliteitskranten duidelijk af na synergie (De Bens, 2007, p. 249). En wat de sensationisering betreft is er de stelling

‘Communicatievrijheid is een zendersrecht en een ontvangersrecht (Bardoel & Van Cuilenburg, 2003)’. Dit hoeft geen probleem te zijn zolang de kritische berichtgeving daardoor niet in het gedrang komt. Het is dus belangrijk dat er een zekere controle wordt ingelast die de grote vraag naar tabloids compenseert, door de publicatie van maatschappelijk relevante berichten.

Ten slotte is door de persconcentratie en de inkomstenreductie van lezers een grotere rol weggelegd voor de adverteerders. Een krant haalt zijn hoofdkomsten uit het verkopen van advertentieruimte, waardoor de lezer eerder als consument dan als burger wordt aangesproken (De Bens, 2007, p. 186). Een krant staat of valt dus met marktonderzoek en vormelijke kenmerken die het blad aantrekkelijker moeten maken. Maar op het belang van ‘gescheiden verantwoordelijkheden’ kan niet genoeg gehamerd worden. De hoofdredacteur kan en mag niet op de schoot kruipen bij het management (Hemels, 1999, p. 35). Met Van Isacker, de rechterhand van gedelegeerd bestuurder van De Persgroep nv Christian Van Thillo als nieuwe hoofdredacteur van De Morgen kan de redactionele zelfstandigheid wel eens op de proef gesteld worden.

4. Naar een monitor mediapluriformiteit

4.1 Europees juridisch kader

In de meeste West-Europese landen wordt de pers tot het terrein van het vrije ondernemerschap gerekend, in tegenstelling tot radio en televisie die vaak een zekere vorm van overheidssteun kennen (McQuail & Van Cuilenburg, 1982, p. 49). De Europese Unie biedt wel een algemeen regelgevend kader inzake mediaconcentratie en pluriformiteit, verwant aan het mededingingsrecht, dat concurrentievervalsing op de interne markt door staatssteun, monopolie-en kartelvorming zou moeten tegengaan. In 1992 publiceerde de Commissie het 'Groenboek over Pluralisme en Mediaconcentratie in de Interne Markt', dat de opportuniteit van een aangepaste mededingingsaanpak voor de media wou onderzoeken. Specifieke initiatieven vloeiden hier echter niet uit voort. Maatregelen die wel werden doorgevoerd door de Commissie zijn altijd van toepassing op 'broadcasting', zoals in de richtlijn 'Televisie Zonder Grenzen'. Wij trekken de redenering door naar andere media.

De Europese Commissie is met betrekking tot deze materie zowel uitvoerende, wetgevende, als toezichthoudende macht en kan onafhankelijk van het Europees Parlement en de Raad van State optreden tegen, en oordelen over de legitimiteit van bepaalde fusies en machtsposities. Het Hof van Justitie kan in geval van betwisting wel een rol spelen. Bij beslissingen omtrent mededinging wordt een middenweg gezocht tussen het aanmoedigen van competitiviteit op de interne markt en het instandhouden van de mediapluriformiteit. De belangrijkste doelstellingen van de Commissie zijn het vermijden van 'gatekeeping'posities, met andere woorden het garanderen van gelijke toegang tot markten, netwerken, infrastructuur en inhoud van media, en daarnaast ook het uitoefenen van druk voor steunmaatregelen inzake cultuur die mogelijk de diversiteit en pluriformiteit ten goede komen. Die laatste doelstelling is strijdig met het principe van de vrije markt en verbod van steun opgesteld door het Verdrag, waardoor uitzonderingen aan strikte regels worden onderworpen: excepties mogen niet-discriminerend zijn, en dienen

objectief gerechtvaardigd, proportioneel aan het doel van de maatregel en niet-economisch te zijn. Aangezien media ook marktspelers zijn, zijn restricties aan het spel van de vrije markt vanzelf economische beslissingen. Dit verklaart waarom deze uitzonderingen verdedigd worden in het kader van een cultureel beleid. In de praktijk zijn de beweegredenen om allianties tegen te gaan vreemd genoeg eerder gebaseerd op het internationaal industrieel beleid, dan op het cultureel beleid.

De Commissie heeft echter te kampen met een verhoogde werkdruk, waardoor de roep tot decentralisatie klinkt. De EU schept trouwens slechts een kader, waar elke lidstaat nog zelf een invulling aan kan geven. Hoewel er dus wel een aanzet gegeven werd, is het nu aan onze federatie om efficiënte en competente nationale mededingingsraden op te richten die oordelen over financiële tegemoetkomingen onder de vorm van subsidies. Een mogelijke lacune is dat deze subsidieregelingen ingaan tegen de maatregelen die bepalen wat toelaatbare en wat ontoelaatbare steun is op het gebied van overheidsinmening. Een onafhankelijke monitor mediapluriformiteit biedt hier uitwegen voor, maar daar komen we zo meteen op terug (Koos & Bruyneel, 2008, p. 33-37).

4.2 Initiatieven in Vlaanderen

Dat de persconcentratie in Vlaanderen eerlijke concurrentie zoals gewenst door de Europese Commissie beperkt, is meer dan duidelijk. Zo kreeg, buiten de gratis krant De Metro, geen enkel nieuw dagbladinitiatief in Vlaanderen de laatste decennia een kans. Na de Tweede Wereldoorlog werd in Vlaanderen en de rest van Europa wel gekozen voor uiteenlopende indirecte steunmaatregelen. Onrechtstreekse steun vormde nooit echt een punt van discussie, omdat het paste in de sociale verantwoordelijkheidsopdracht van de overheid. Door de indirecte vorm die de maatregelen aannamen, was het gevaar dat de overheid zich inhoudelijk met de dagbladpers zou bemoeien miniem. Het vraagstuk van concurrentievervalsing werd omzeild met het argument dat elk dagblad van deze steun kon en kan genieten. Zo werden er goedkope posttarieven voor de distributie van

tijdschriften en dagbladen ingevoerd, werden er voordelige tarieven voor het vervoer van dagbladen en tijdschriften per spoor aangemaakt, en krijgen beroepsjournalisten kortingen op openbaar vervoer. Daarnaast werd de BTW die betrekking heeft op de verkoop van dagbladen en tijdschriften afgeschaft waardoor de verkoopprijs daalde. Net zoals de meningen over directe steunmaatregelen in de verschillende West-Europese landen verdeeld zijn, krijgt het nultarief voor BTW ook niet overal evenveel bijval. In Nederland bedraagt de BTW op kranten 6% en in Ierland loopt dat op tot 12,5%. Ook de Europese Commissie is gezien haar economische ingesteldheid niet echt happig op uniformisering. Men zou kunnen stellen dat deze maatregelen bijdragen tot de groei van dagbladen, of verlies ervan tegengaan, dat ze de sector van zijn ondergang redden en de kleine bladen een kans geven op overleven. Maar de initiatieven bieden slechts niet-generieke steun. Het feit dat elk dagblad er baat bij heeft is gunstig voor de sector, maar biedt geen tegengewicht aan oneerlijke concurrentie door oligopolievorming. De verschillen tussen de dagbladen worden op die manier in stand gehouden. Ook de afschaffing van het kijk-en luistergeld op 1 januari 2002 door mediaminister Geert Bourgeois is een voorbeeld van dit soort niet-generieke steunmaatregelen.

In een aantal West-Europese landen ging men daarom een stap verder en bood de overheid directe, financiële steun aan dagbladondernemingen die op dit gebied met problemen te kampen hadden. In België kwam directe overheidssteun voor het eerst ter sprake in de regeringsverklaring van 1972, met een zeer terechte motivatie: 'maatregelen dienen dringend genomen te worden om het behoud van de geschreven opiniepers te verzekeren, wat een voorwaarde is voor een democratisch regime.' De bekommernis bestond opnieuw uit het redden van de dagbladsector van zijn ondergang, maar dit werd opnieuw in verband gebracht met het instandhouden van de democratie. Als de sector hierin een rol speelt is het zeker relevant het bestaan van meerdere en autonome titels te garanderen. Na een opeenvolging van loze beloften, aselectieve steunmaatregelen die geen rekening hielden met het verspreidingsgebied, de oplage, de reclame-inkomsten en de redactionele bezetting en na gelijke steun voor de beide gemeenschappen (ondanks een onevenwicht in de markten), werd de

materie in januari 1989 overgeheveld naar de gemeenschappen. De wet van 19 juli 1979 tot behoud van de verscheidenheid in de opiniedagbladpers werd toen prompt afgeschaft door de Vlaamse Gemeenschap. In Wallonië bestaat directe overheidssteun nog gedeeltelijk (cfr. onderaan). Persondernemingen kunnen ook in het kader van de expansiewetgeving via een kapitaalpremie of een rentetoelage nog blijven bestaan.

Op 23 juni 1993 ontstond er bij wijze van tegemoetkoming een protocol tussen de Vlaamse regering en de perssector, die onder andere nieuwe steunmaatregelen op basis van projecten toeliet. Kranten konden zich vanaf dan inschrijven voor bepaalde projecten, zoals bijscholingen voor journalisten. Daarnaast werd de Stichting Vlaamse Pers opgericht, die via een bedrijfsfonds de financiering van journalistenopleidingen mogelijk maakte. Deze initiatieven zijn al een stap in de goede richting naar kwaliteitsvolle en deontologisch correcte journalistiek en dus ook naar meer journalistieke autonomie. Toch focust de Vlaamse steun zich nog te eenzijdig op leesbevordering en het opleiden van journalisten en is er te weinig aandacht voor loon-en werkvoorwaarden of redactionele participatie, wat de onderwaardering van het beroep in de hand werkt (De Bens, 2007, p. 262-270).

In de Franse Gemeenschap wordt perssteun wel gekoppeld aan 'ethisch uitgeven'. Zo klinken de voorwaarden voor steun in het decreet van 31 maart 2004 als volgt: het toepassen en doen toepassen van de code voor journalistieke beginselen, het respecteren van de collectieve en de bedrijfssectorakkoorden, net als de wetgeving op de auteursrechten en ten slotte de erkenning van de redactieverenigingen als gesprekspartner bij wijzigingen in de redactionele lijn, bij de organisatie van de redactie en bij de aanwijzing van een nieuwe hoofdredacteur. Met 'het behouden van diversiteit' als aandachtspunt wordt de enveloppe verdeeld naargelang de verhouding tussen de betaalde oplage en de netto-inkomsten per dagbladbedrijf, wat vooral de kleine titels ten goede komt (Ministerie van de Franse Gemeenschap, 2004, pp. 38429-38430). Het zelfstandige overheidsorgaan 'Centrum voor de Hulp aan de Geschreven Pers' vraagt voor elke toewijzing van geld advies aan de JFB, de koepel van de Franstalige dagbladuitgevers en de Franstalige Erkenningscommissie voor beroepsjournalisten, die ook

voor een groot aandeel uit uitgevers bestaat. De Franstalige journalistenvereniging AJP, verwant aan de Vlaamse Vereniging van journalisten, komt merkwaardig genoeg niet bij deze beslissingen kijken. In casu wordt er dus een oordeel gevormd over de redactionele zelfstandigheid door een, weliswaar zelfstandig, overheidsorgaan en door ondernemers. De voorwaarden voor een pluriforme pers zijn in onze deelgemeenschap dus al aanwezig, maar de verenigde uitgevers kunnen vanuit economische overwegingen de steunmaatregelen van kleine titels steeds tegenhouden (Deltour, 2004).

In Vlaanderen wordt slechts mondjesmaat iets ondernomen om de pers uit zijn verstikkende netten te halen. In november 2005 verdeelt mediaminister Geert Bourgeois 900.000 euro onder media ‘die hun journalistenkorps kwalitatief uitbouwen door het zorgvuldig bewaren en valoriseren van de aanwezige kennis en ervaring’. In 2006 groeide deze som tot één miljoen euro onder de extra subsidievoorwaarde ‘dat de mediabedrijven borg moeten staan voor de onafhankelijkheid van hun redacties’. Het besef dat er iets moet gedaan worden aan de kwaliteit van het journalistieke product in samenhang met redactionele zelfstandigheid is er dus al, maar de concrete invulling ervan blijft een groot vraagteken (Deltour, 2005).

Ten slotte vormt de Raad voor de Mededinging in Vlaanderen een soort controle-orgaan, dat onderzoekt of de bestaande en geplande concentraties een daadwerkelijke mededinging niet in de weg staan. Maar zij blijken ook weinig kruit te verschieten aan vragen over het democratische gehalte van de pers. Bij de overname van De Tijd in 2005 verdedigden de kopers zich bij de Raad met het argument dat ze de bewaking van de onafhankelijke redactionele lijn van de krant contractueel hebben aanvaard. Maar het financiële en budgettaire beleid blijft in handen van de eigenaars, waardoor zij bepalen hoeveel inkomsten er voor het bevorderen voor de journalistieke autonomie worden uitgetrokken. Bovendien werd de overname van de krant pas voorgelegd aan de bevoegde overheid nadat deze was doorgevoerd. Het contrast met de Europese regelgeving, waar een fusie vooraf de goedkeuring van het Directoraat-Generaal behoeft, is frappant.

4.3 De nood aan een onafhankelijk controle-orgaan

Hoewel de aandacht voor een pluriforme pers dus wel al getrokken is in Vlaanderen, lijken de bestaande initiatieven en controle-organen hun doel te missen. De Vlaamse Vereniging van Journalisten trok in 1999 dan ook aan de alarmbel en eiste in een memorandum aan het parlement en de regering dat mediabedrijven opener zijn over hun eigendoms- en beslissingsstructuren, dat de wetgeving doeltreffender en controleerbaarder wordt om een rem te zetten op verdere horizontale en verticale concentraties. Ook selectieve steun aan de pers om deze stopzetting te verwezenlijken behoorde tot het eisenpakket. In de tussentijd zijn de structuren binnen de media nog steeds een goedgebewaard geheim en is de wetgeving er niet bepaald concreter op geworden, zoals bleek uit 4.2. De oproep voor redactiestatuten blijft onbeantwoord en bestaande redactiestatuten bieden geen garantie voor redactionele zelfstandigheid (cfr hoofdstuk drie). Daarnaast is de stijgende werkdruk door de alsmaar groeiende informatiestroom en de bijkomende vereiste technologische vaardigheden ook een rem op kwaliteitsvolle informatievoorziening. Voor een degelijk onderzoek naar de feiten is immers geen tijd. Vandaar dat ook gepleit wordt voor een ernstig arbeids-, financieel en sociaal statuut voor de journalist (Vlaamse Vereniging voor Journalisten, 1999).

De inconsistenties in het mediabeleid zijn niet geheel onbegrijpelijk. De verantwoordelijkheid die de pers en andere media dragen, neemt namelijk uiteenlopende vormen aan: marktverantwoordelijkheid, politieke verantwoordelijkheid, professionele verantwoordelijkheid via zelfregulering en publieke verantwoordelijkheid die expressie mogelijk maakt (Carpentier, 10.05.2005). Het is dus belangrijk dat de reguleringen worden afgestemd op de overeenkomstige verantwoordelijkheid. Het meten van mediapluriformiteit is bijvoorbeeld nog te vaak verwant aan politieke doeleinden. Daarnaast gaat inmenging door de overheid in tegen de First Amendment Rights, door schending van vrijheid van meningsuiting. De mediaminister is bij machte om selectieve steun te bieden aan de pers, maar kan en mag mediapluriformiteit zelf niet evalueren. Zoals we eerder opmerkten zijn de uitgevers hier ook

vaak mee gemoeid. Daarom heeft Vlaanderen nood aan een academisch geïnspireerde monitor mediapluriformiteit, mede omdat er in de sociale wetenschappen geen consensus bestaat over het meten van mediapluriformiteit (Van Cuilenburg & Brants, 1998, pp.40-46). Wanneer experts in een onafhankelijke persmonitor de werking en inhoud van de pers longitudinaal en op een consistente manier kunnen vaststellen via publieke reflectie en mediavisitaties, kan de selectie van kranten of redacties die in aanmerking komen voor steun, op rechtmatige wijze tot stand komen. Dan gaat het argument tegen financiële steun door overheidsinmenging niet meer op en is de tussenkomst niet langer gericht op rendabiliteit maar op de bewaking van democratie en pluriformiteit (Carpentier, 10.05.2005). In Deel II van deze masterproef gaan we aan de hand van een casestudy na of de redactionele zelfstandigheid van een krant en de verhoudingen tussen de voorkomende communicatiefuncties geldige criteria zijn voor het meten van mediapluriformiteit.

Deel II: Casestudy

Een oordeel van de bijdrage van een krant aan de mediapluriformiteit kan als gevolg van de ontzuiling en de politieke ontkleuring van kranten enkel gebaseerd worden op de journalistieke inhoud van een krant, via inhoudsanalyse. Inhoudsanalyse is volgens O.R. Holsti 'elke techniek die het trekken van conclusies mogelijk maakt door het objectief en systematisch identificeren van specifieke eigenschappen van boodschappen' (1969, p. 14). De methode pretendeert niet 'waarnemer-onafhankelijk' te zijn, maar door procedures, regels en categorieën vooraf vast te leggen is een zekere objectiviteit en systematiek mogelijk (Van Cuilenburg et al., 1990, pp. 94-95). In Nederland werd een op betrouwbaarheid, validiteit en efficiëntie getest inhoudsanalyse-instrument ontwikkeld voor het onderzoeken van de redactionele zelfstandigheid van kranten. De perceptie op de rol van de media en het waarborgen van pluriformiteit van Van Cuilenburg et al., de ontwikkelaars van het meetinstrument, sluit volledig aan bij deze masterproef. Wat hieraan vooraf ging was de theorievorming en de definiëring van concepten. In dit hoofdstuk volgt een operationalisatie in categorieën, op basis waarvan de verschenen krantenartikels naar aanleiding van het RTBF-nepjournaal worden gecodeerd.

5. Steekproef

Op 13 december 2006 stond het land in rep en roer door een onderbreking van het programma *Questions à la Une* op de Franstalige televisiezender RTBF door een nepjournaal waarin het einde van België werd aangekondigd. In de docufictie werd in scène gezet hoe het Vlaamse parlement de onafhankelijkheid van Vlaanderen uitroept, hoe Vlaamse manifestanten met de leeuwenvlag de straat op trekken om hun overwinning te vieren en hoe de maatschappelijke gevolgen zich voor hun Waalse tegenhangers zouden manifesteren. Zonder schroom meldde de zender dat de koning het land reeds had verlaten via Melsbroek. De beschrijvingen en reacties op dit media-event zijn sterk ideologisch gekleurd, waardoor het een ideale uitvalsbasis vormt voor het testen van

pluriformiteit in de berichtgeving. We meten de redactionele zelfstandigheid bij het eindproduct aan de hand van een analyse van verschillen en overeenkomsten in format- en inhoudsaspecten van elk artikel dat over deze specifieke case in de Vlaamse kranten werd gepubliceerd. We zijn ons ervan bewust dat dit een zeer beduidende verenging is van onze analyse, maar dit is een keuze die gemaakt is omwille van de haalbaarheid van de analyse binnen het bestek van een masterproef. De steekproef bestaat uit alle 134 artikels die over het RTBF-nepjournaal gepubliceerd zijn, komende uit de Gazet van Antwerpen, het Belang van Limburg, De Standaard, Het Volk, De Morgen, Het Nieuwsblad, de Financieel Economische Tijd en Het Laatste Nieuws, die we coderen in categorieën van redactionele zelfstandigheid enerzijds en communicatiefuncties anderzijds. Opgemerkt moet worden dat Het Volk tijdens het schrijven van deze masterproef als titel verdween, maar in de periode na het RTBF nepjournaal nog publiceerde.

6. Methode

6.1 Redactionele zelfstandigheid

Zoals eerder bleek bestaat er geen één op één relatie tussen een krantenproduct en de werkelijkheid. De gebeurtenissen worden gemedieerd door buitenlandse en binnenlandse persbureaus, door verslaggevers, door een redactie, journalisten, hun drukker en uitgever. De productie van een krant doorloopt 3 fasen: de aanbodfase of de aanlevering van externe en interne berichten, een selectie uit dat aanbod van items die zullen worden gepubliceerd en de verwerkingsfase waarbij de hoeveelheid aandachtstoedeling, de bewerking naar vorm en inhoud en het al dan niet toevoegen van achtergrondinformatie en commentaar kunnen variëren. Mediapluriformiteit aan de tand voelen is in casu nagaan in hoeverre journalisten hun redactionele beslissingen die het product maken tot wat het is, nog zelfstandig kunnen nemen. De focus ligt dus op het krantenproduct, waarbij de redactionele zelfstandigheidsgraad afhankelijk is van 'de mate waarin een krant door haar redactie naar eigen inzichten, overwegingen en keuzes tot stand komt, zonder dat

die redactie daarbij verantwoording verschuldigd is over redactionele beslissingen aan personen of instanties buiten die redactie.’

Z=0 geen enkele redactionele zelfstandigheid

Z=1 volledige redactionele zelfstandigheid

Organisatorisch is redactionele zelfstandigheid dus omgekeerd evenredig aan het aantal ‘derden’ waarvan de redactie afhankelijk is in aanbod, selectie- en verwerkingsfase (Van Cuilenburg, J.J., 1990, pp. 63-67). Volledige onafhankelijkheid in de aanbodfase is echter onrealistisch. Geen enkele krant heeft de middelen en manschappen om uitsluitend zelf informatie te garen. Uitsluitend interne informatie-input leidt bovendien paradoxaal genoeg niet tot een pluriforme, veelzijdige informatievoorziening. Idealiter hebben alle kranten een eigen gezicht opdat de totale sector de samenleving weerspiegelt. Door de ontzuiling en concentraties is de realiteit anders en moet de redactionele zelfstandigheid uit andere dimensies worden afgeleid. De redenering luidt dat de zelfstandigheidsgraad in de aanbodfase stijgt wanneer het aantal internationale persbureaus waarop een krant geabonneerd is hoger is, met het aantal freelancers waaruit in een bepaalde regio voor een bepaald type krant gekozen kan worden en met het aantal journalisten dat de krant in dienst heeft. De zelfstandigheidsgraad daalt wanneer het aantal samenwerkingsverbanden met betrekking tot het aanleveren van informatie toeneemt. Deze vergelijking zou door een monitor mediapluriformiteit snel gemaakt zijn en valt gemakkelijk uit te breiden naar andere media. Maar de realiteit is vaak ingewikkelder dan een som van de voorgaande dimensies². Daarom moet ook worden nagegaan hoe de verantwoordelijkheden in gevonden samenwerkingsverbanden feitelijk en formeel verdeeld zijn (Van Cuilenburg, J.J., 1990, pp.. 68-73). Een krant met veel journalisten in

² $Z_a = A_1 - A_2 + A_3 + A_4$

Waarbij Z_a = redactionele zelfstandigheidsgraad in de aanbodfase

A1= aantal abonnementen op internationale persbureaus

A2= het aantal samenwerkingsverbanden

A3= het aantal freelancers

A4= het aantal journalisten

dienst die vooral aangesteld zijn om teksten te herschrijven en minder aan eigen research te doen, zal bijvoorbeeld een lagere zelfstandigheidsgraad in de aanbodfase bereiken dan een krant waarbij een lager aantal journalisten een hogere zelfstandigheid aan de dag legt.

Gezien de subjectieve aard van de selectie van berichten voor publicatie en de gatekeeping- en agendasettingtheorieën kan de redactionele zelfstandigheid in de selectiefase ook afgemeten worden aan de hoeveelheden politiek, economisch, cultureel, religieus,... nieuws enerzijds en aan de verhouding tussen geselecteerde interne berichten en geselecteerde externe berichten anderzijds.³ Concreet moet voor elk verschenen bericht worden opgetekend of het van een externe of interne bron afkomstig is (Van Cuilenburg, J.J., 1990, pp. 73-75). Onze case is een inhoudelijke analyse van het voltooid krantenproduct. De methode van inhoudsanalyse schiet tekort om de redactionele zelfstandigheid in elke fase van de Vlaamse dagbladenproductie vast te stellen. Hiervoor zijn surveys nodig bij journalisten, uitgevers en directie, diepte-interviews over de werking van elke redactie en longitudinale studies van pluriformiteit in de nieuwscategorieën.

Redactiewerk begint al bij het selecteren van berichten, maar het ‘eigenlijke journalistieke werk’ zijn de genomen beslissingen over de presentatie van vorm en de inhoud in de krant. De hoeveelheid aandacht die aan een bericht besteed wordt, de mate waarin het bericht bewerkt wordt en het al dan niet toevoegen van achtergrondinformatie of redactioneel commentaar zijn de parameters voor de redactionele zelfstandigheid in de verwerkingsfase. Vanuit deze dimensies ontstaat een codeerinstrument voor de artikels over het RTBF nep-journaal. Wanneer nu resultaten van de metingen in elke fase zouden worden gebundeld is het zinvol om stil te staan bij een mogelijke weging van de graden. Is een hoge score op de zelfstandigheid in de selectiefase even bepalend voor de gemiddelde redactionele zelfstandigheid als

³ $Z_s = S_2 / (S_1 + S_2)$

Waarbij Z_s = redactionele zelfstandigheid in selectiefase

S_1 = aantal geselecteerde externe berichten

S_2 = aantal geselecteerde interne berichten

een hoge score in de verwerkingsfase (Van Cuilenburg, J.J., 1990, pp. 75-81)? Deze masterproef gaat uit van het tegendeel.

6.1.1 Organisatorische kenmerken van de dagbladen

Eerder werd al aangegeven dat organisatorische aspecten in rekening moeten worden gebracht bij een oordeel over mediapluriformiteit. Er kan op de dagbladenmarkt een onderscheid gemaakt worden tussen moederbladen, dochterbladen en zusterbladen. Moederbladen leveren pro forma berichten aan andere kranten binnen de onderneming zonder er terug te ontvangen en kennen een oplage en omzet die minimum twee keer zo groot is dan de bladen waar ze berichten aan doorspelen. Dochterbladen ontvangen omgekeerd van moederbladen berichten zonder deze in gelijke mate terug te bezorgen en betekenen in omzet en oplage minder dan hun moederblad. Dagbladen die niet in deze categorieën vallen zijn de zusterbladen. We onderzoeken in hoeverre de dochterbladen en zusterbladen van hun moederbladen verschillen. Voor de artikels die door het moederblad worden aangeleverd is de redactionele zelfstandigheidsgraad logischerwijze hoger bij het moederblad dan bij de zuster- en dochterbladen, maar de definities zijn niet bepalend voor de redactionele zelfstandigheid tegenover externe leveranciers, zoals freelancers, of het persagentschap Belga (Van Cuilenburg, J.J., 1990, pp. 83-85). Bovendien zijn er in België geen gegevens bekend over de richtingen die de berichtenstroom tussen de redacties aanneemt. We kunnen moeder, dochter- en zusterbladen indelen op basis van kranten die doorheen de geschiedenis respectievelijk opkochten, opgekocht en gefuseerd werden. Deze indeling impliceert niet dat het moederblad een grotere oplage heeft dan een zusterblad. Zo is Het Nieuwsblad in casu een zusterblad van De Standaard, hoewel de eerste krant qua oplage driemaal zo groot is als de tweede. Wij lieten in onze codeerinstructie de vraag naar het onderscheid tussen moeder-, dochter- en zusterblad dus vallen en vergeleken de kranten op hun redactionele zelfstandigheid tegenover de andere kranten van hun uitgevergroep. Bij Concentra nv werd het Belang van Limburg vergeleken met de Gazet van Antwerpen. Voor Corelio nv legden we artikels van De Standaard, Het Volk en Het Nieuwsblad naast elkaar

en ten slotte werden De Morgen en Het Laatste Nieuws en De Financieel Economische Tijd vergeleken. Uitzonderlijk vonden we overeenkomsten tussen artikels uit kranten met een verschillende uitgeversgroep, maar het ging in die gevallen duidelijk over een aangepast Belga-bericht.

6.1.2 Redactionele zelfstandigheid in de selectiefase

De externe en interne bronnen kunnen worden onderverdeeld in één van de volgende categorieën:

- a. geen bron (of enkel plaatsnaam)
- b. binnenlandse (Belga, IPS-Vlaanderen,...) en buitenlandse (Reuter, AFP, ...) persbureaus
- c. gemeenschappelijke persdienst
- d. alleen een naam
- e. een correspondent
- f. een verslaggever/medewerker
- g. een redactie

Voorzichtigheid is echter geboden bij de toewijzing van interne of externe bronvermelding. Bij ‘geen bron’ en ‘van onze verslaggever’ is het bijvoorbeeld onzeker of we met een intern, dan wel extern bericht te maken hebben. Uiteenlopende bronnen zijn uiterst belangrijk als voorwaarde voor mediapluriformiteit. Maar vaak wordt hier onzorgvuldig mee omgesprongen. De kans is dus groot dat de ‘lege’ categorieën veel voorkomen. Beperkte bronvermelding leidt al te gemakkelijk tot de conclusie dat het om een intern bericht gaat. Op die manier wordt het resultaat vertekend door een onjuiste vermelding van de bron. De redactionele zelfstandigheid in de selectiefase is dus ook niet op een valide wijze vast te stellen wanneer men enkel inhoudsanalyse toepast. Vandaar dat onze focus in dit onderzoek op de redactionele zelfstandigheid in de verwerkingsfase ligt.

6.1.3 Redactionele zelfstandigheid in de verwerkingsfase

In eerste instantie zullen we voor elke krant optekenen hoeveel procent van de 175 artikels eigen berichten zijn, hoeveel er letterlijk zijn overgenomen uit het moederblad en hoeveel er bewerkt zijn. De dimensies van bewerking zijn:

- a. toevoegen van informatie
- b. weglaten van informatie
- c. veranderingen in de presentatievolgorde
- d. andere titel
- e. veranderingen in de zinslengte
- f. parafrase

Artikels passen bij elkaar wanneer zowel moeder- als dochterblad meer dan de helft van de alinea's aan hetzelfde nieuwsfeit wijden en wanneer de info in de 'lead' of de inleidende tekst in beide artikels semantisch en syntactisch gelijkaardig is. Wanneer deze kenmerken niet aanwezig zijn spreken we van een zelfstandige bijdrage en is de redactionele zelfstandigheid gelijk aan 1. Het spreekt voor zich dat een identieke kopie uit het moederblad een redactionele zelfstandigheid van 0 oplevert. Wanneer het artikel bewerkt is, is de zelfstandigheidsgraad afhankelijk van de mate van bewerking en van het al dan niet toevoegen van (hoofd)redactioneel commentaar.

$Z_v = \text{mate van bewerking} + \text{procent (hoofd)redactioneel commentaar} / 2$

Mate van bewerking = $(a+b+c+d+e+f)/6$

Maar de soorten bewerkingen vergen niet allemaal dezelfde inspanning. Om informatie toe te voegen is heel wat meer tijd, onderzoekwerk en reflectie nodig dan voor het weglaten van informatie of het veranderen van de zinslengte. Daarom zullen we de resultaten wegen. Gerangschikt van de grootste naar de kleinste moeilijkheidsgraad krijgt het toevoegen van informatie een gewicht van 6, parafaseren een gewicht van 5, het veranderen van de zinslengte een gewicht van 4, het veranderen van de

presentatievolgorde een gewicht van 3, het veranderen van de titel een gewicht van 2 en het weglaten van informatie een gewicht van 1. Aangezien geen enkel bewerkt artikel voorzien was van extra hoofdredactioneel commentaar, brengt ons dit tot de volgende formule:

$$Z_v\text{-artikel} = (6a+b+3c+2d+4e+5f)/21$$

Een oordeel over de redactionele zelfstandigheid in de berichtgeving over het RTBF-nepjournaal in een bepaalde krant bekomen we door het gemiddelde te berekenen van de unieke artikels met $Z_{v,eigen}=1$, de identieke artikels met $Z_{v,identiek}=0$ en de bewerkte artikels met $0 < Z_{v,bewerkt} < 1$, die de krant publiceerde.

6.2 Functionele benadering

Naast het bepalen van de redactionele zelfstandigheid in de verwerkingsfase van het krantenproduct, zullen we ons oordeel over de pluriformiteit in de berichtgeving ook laten afhangen van de verschillende functies die een journalist al dan niet vervult. De redenering is dat een journalist rekening moet houden met de behoeften van de doelgroep bij het schrijven van een artikel. Hij of zij moet zich de vraag stellen hoe, vanuit welke invalshoek en met welke doelstelling de boodschap gebracht kan worden. Maar behoeften van het publiek zijn vaak latent aanwezig en lezers gaan zelden gericht op zoek naar een specifieke behoeftebevrediging wanneer ze een krant vastnemen. Mensen kunnen zeker algemeen aangeven of ze een krant lezen om zich te ontspannen en te vermaken, of eerder om bij te leren, of een combinatie van beide. Maar ze zullen tijdens het lezen onbewust verleid worden door andere impulsen en zo afwijken van hun oorspronkelijke bedoeling. Bovendien is bewezen dat lezers niet altijd onder woorden kunnen brengen waar ze juist naar op zoek zijn. Een analyse van de doelgroep is dus geen gepaste methode, aangezien deze enkel tot conclusies leidt over wie de consument is en niet over waar de consument naar op zoek is (de Wolff, 2005, pp. 141-146). Daarom coderen we onze artikels op basis van de mogelijke selectiecriteria en

invalshoeken die de schrijver hanteert. Journalisten proberen steeds in de huid te kruipen van het publiek en de denkoefening te maken over welke functie ze zouden kunnen kiezen om aan het publiek tegemoet te komen. Dit impliceert geenszins dat ze altijd gedwee op deze publiekswensen ingaan. Dat zou immers lijnrecht ingaan tegen onze visie op journalistieke autonomie. De denkoefening over wat de lezer verlangt en nodig heeft maakt juist het verschil met een klakkeloos gekopieerd bericht afkomstig van een persagentschap. Wij koppelen de publieksgerichte functies daarom aan de eerder aangehaalde communicatiefuncties van de media in hoofdstuk één. In België wordt de betekenis en het belang van pluriformiteit in de pers al decennia lang verbonden met de behoefte aan informatie van verschillende sociaal-culturele en sociaal-economische groepen, net omdat er belangrijke sociaal-culturele verschillen bestaan, zoals tussen de gemeenschappen. Vandaar dat wij een oordeel proberen vellen over de pluriformiteit van de Vlaamse dagbladen aan de hand van de publieksgerichte functies die in de berichtgeving over het RTBF-nepjournaal, als aanleiding voor de communautaire crisis, aan bod komen.

6.2.1 De feitelijke functie

Wanneer een journalist een feitelijke functie hanteert, wil hij ervoor zorgen dat de lezer op de hoogte is van de kale feiten van een gebeurtenis. Deze invalshoek wordt vaak gekozen in de berichtgeving kort na het gebeuren. Op dat moment zijn mensen vooral nieuwsgierig naar de blote feiten. Duiding of een oordeel over de gebeurtenissen is hier niet aan de orde, waardoor zowel de journalist als de lezer zich geen vragen zullen stellen over de waarachtigheid van het bericht. De feitelijke functie manifesteert zich dus niet via vormelijke of inhoudelijke aspecten, maar ontleent zijn feitelijke aan de droge, informerende manier waarop ze onder woorden wordt gebracht (de Wolff, 2005, pp. 160-163).

6.2.2 De overzichtsfunctie

De overzichtsfunctie draagt wel een zekere interpretatie met zich mee. Aan deze functie is slechts voldaan wanneer de kale feiten in een context werden geplaatst en er dus een overzicht van de feiten werd geboden. In onze case kwam deze functie vaak aan bod, bijvoorbeeld wanneer in het kader van de communautaire crisis een overzicht gegeven werd van de misverstanden of de beschuldigingen die voortvloeiden uit het RTBF-nepjournaal aan beide kanten van de taalgrens. De desbetreffende journalisten willen in de paragrafen die een overzichtsfunctie vervullen nog geen antwoord geven op de vraag waarom de communautaire crisis zich voordoet, of hoe de misverstanden verklaard kunnen worden. Maar een overzicht kan wel reeds tot bepaalde inzichten leiden bij de lezer. Als het aantal beschuldigingen door Franstaligen niet evenredig is aan het aantal beschuldigingen uit de mond van Vlamingen, kan de lezer daaruit afleiden dat Vlamingen vijandiger zijn ingesteld. Zolang de journalist zich zelf geen vragen stelt bij zijn overzicht, is er geen sprake van de inzichtsfunctie. Feiten in hun context zijn soms af te leiden uit de vorm. Een overzicht bestaat bijvoorbeeld vaak uit een opsomming aan de hand van korte zinnen en korte alinea's (de Wolff, 2005, pp. 163-166).

6.2.3 De inzichtsfunctie

Wanneer de spanning van het nieuwe aan de gebeurtenis is weggeëbd en de lezer volledig geïnformeerd is, ontstaat de vraag naar het waarom en de nood aan duiding. Ook in de artikels over het RTBF-nepjournaal is deze trend merkbaar. De berichten op 14 december 2006 en 15 december 2006, direct na de uitzending van de docufictie, bestaan procentueel meer uit feiten en context dan de artikels die de daarop volgende dagen werden gepubliceerd. Inzicht hangt samen met het begrijpen van de feiten en de logica en de essentie ervan inzien. Deze functie mag evenwel niet verward worden met de overzichts- of oordeelsfunctie. Wanneer deskundigen, in ons geval politici, professoren en mediawatchers, hun visie op of verklaring van de feiten geven vervult die paragraaf geen

inzichtsfunctie, maar eerder een overzicht van verschillende standpunten, of een oordeel over de gebeurtenissen. Opnieuw kunnen deze uiteenzettingen wel bijdragen tot inzicht bij de lezer. Maar een kritische opstelling leert dat er slechts enkelen aan het woord kunnen worden gelaten. Inzicht in het hele gebeuren kan men pas verwerven wanneer alle kanten van het verhaal worden belicht. Wij herkennen den inzichtsfunctie in onze artikels dus pas wanneer de journalist zichzelf de vraag stelt naar het waarom van de gebeurtenissen en actief op zoek gaat naar een antwoord. Dat een antwoord in die omstandigheden tot een volledig, juist en waar inzicht leidt, hebben we echter nooit beweerd (de Wolff, 2005, pp. 166-171).

6.2.4 De oordeelsfunctie

Een paragraaf met een oordeelsfunctie zorgt ervoor dat de lezer het oordeel van de journalist leert kennen. Een oordeel houdt de positieve of negatieve waardering van een feit in. De oordeelsfunctie is een belangrijke functie, aangezien mensen er hun mening door laten beïnvloeden en hun mening erdoor bevestigd zien. Niet zelden zullen lezers, wanneer ze een groot vertrouwen hebben in het medium en de journalist, het oordeel van de journalist zelfs overnemen en aan naasten verkondigen. In die zin is het belangrijk dat de journalist lang genoeg stilstaat bij zijn oordeel. De gevolgen voor de publieke opinie zijn niet te onderschatten.

Wij kozen ervoor het oordeel van iemand die door de journalist aan het woord gelaten wordt ook op te nemen in de oordeelsfunctie, aangezien deze keuze het oordeel van de journalist inherent in zich meedraagt. Wanneer een journalist de maker van het RTBF-nepjournaal aan het woord laat en naar zijn oordeel vraagt, heeft hij een heel ander artikel op het oog dan bij een interview met Yves Leterme (de Wolff, 2005, pp. 171-174).

6.2.5 De adviesfunctie

Deze functie wil niet de kennis van de lezer vergroten, maar zijn al verworven kennis koppelen aan een genoemd resultaat en vervolgens

oproepen tot handelen naar dat resultaat. Een journalist geeft advies wanneer hij vermoedt dat de lezer een probleem of een wens heeft. Dit kunnen tips zijn waarop ze moeten letten en wat ze moeten doen, of links naar andere hulpdiensten of informatiebronnen. In onze case gaven journalisten vooral advies naar politici toe, maar er werd ook vaak opgeroepen tot een algemene mentaliteitsverandering bij Vlamingen en Franstaligen (de Wolff, 2005, pp. 174-178).

6.2.6 De emotiefunctie

De bedoeling van de emotiefunctie is dat de lezer zich emotioneel betrokken voelt bij wat geschreven is. De feiten moeten daarom niet emotioneel geladen zijn. Het komt erop aan een emotie, woede, medelijden of vervoering in de hand te werken door de manier waarop de feiten beschreven zijn. De berichtgeving rond het RTBF-nepjournaal is voornamelijk politiek van aard, maar ook de menselijke kant van de communautaire crisis komt aan bod. Zo blijkt uit lezersbrieven dat de schrik die bepaalde mensen na de docufictie hadden opgedaan niet overdreven was. Ook werd in de artikels al eens de vraag gesteld waar het met de samenhang en solidariteit naartoe gaat, maar over het algemeen kwam deze functie weinig aan bod. In de ene krant was dit natuurlijk al wat meer het geval dan in de andere, maar daarover later meer (de Wolff, 2005, pp. 178-184).

6.2.7 De vermaaksfunctie

Ten slotte kan een artikel, of een deel van een artikel geschreven zijn met de bedoeling de lezer te amuseren. Het onderwerp is in tegenstelling tot de vorige functies inferieur aan de functie. Het doet er niet toe waarover wordt geschreven en in welke vorm, zolang het geschrevene maar tot vermaak leidt. Humor is natuurlijk iets heel subjectief. Wat de ene hilarisch vindt laat de andere misschien siberisch koud, maar het is gemakkelijk uit het artikel af te leiden wanneer de journalist de vermaaksfunctie hanteert. Hoe serieus en ingrijpend de gevolgen van het RTBF-nepjournaal ook zijn, men zal

het niet laten de verschillen tussen Franstalige en Vlaamse politici uit te vergroten en de gebeurtenissen in het belachelijke te trekken.

Met deze bedenkingen en invalshoeken in het achterhoofd doorliepen we de 134 krantenartikels door de artikellengte te meten en met kleur de tekstdelen aan te geven die puur feitelijk, contextueel, inzichtelijk, opiniërend, adviserend, emotie-opwekkend en entertainend zijn. Zo was het mogelijk om procentueel aan te geven welke functies in de artikels aan bod komen. Het volgende hoofdstuk presenteert de resultaten over de relatie tussen de voorkomende functies, de redactionele zelfstandigheid van de kranten en de pluriformiteit in de krantenartikels (de Wolff, 2005, pp. 184-187).

7. Onderzoeksresultaten

7.1 De Vlaamse dagbladen en hun redactionele zelfstandigheid

Elk krantenartikel kreeg op basis van de criteria uniek artikel, overgenomen artikel of bewerkt artikel een redactionele zelfstandigheidsgraad van respectievelijk 1, 0 en een waarde tussen 1 en 0. Hierdoor kunnen we een idee krijgen van de gemiddelde redactionele zelfstandigheid van elke krant in zijn berichtgeving over het RTBF-nepjournaal. Bij het vergelijken van de 134 artikels viel het onmiddellijk op dat, uitgezonderd een Belga-bericht, de bewerkte en identieke artikels altijd voorkwamen in kranten van dezelfde uitgeversgroep.

Zo vonden we opvallende overeenkomsten tussen artikels van Het Belang van Limburg en De Gazet van Antwerpen, wat te verklaren is door hun samenwerking voor nationaal en internationaal nieuws enerzijds en een aparte redactie voor het regionale nieuws anderzijds. Voor identieke artikels kregen beide kranten dus een redactionele zelfstandigheidsgraad gelijk aan nul. Eén artikel was door één van beide kranten bewerkt en omdat we het raden hebben naar de oorsprong van het artikel haalden beide kranten hier een graad van $Zv\text{-artikel}=0,43$. De redactionele zelfstandigheid van de kranten in hun geheel legt echter wel een verschil bloot. De Gazet van Antwerpen publiceerde 3 artikels meer over het RTBF-nepjournaal, waardoor de redactionele zelfstandigheidsgraad van deze krant hoger ligt ($Zv\text{-krant}=0,77$) dan die van het Belang van Limburg ($Zv\text{-krant}=0,68$).

Ook Het Laatste Nieuws was in zijn politieke berichtgeving niet geheel onafhankelijk van De Morgen. We hebben geen bewijzen om aan te nemen dat de overgenomen en bewerkte berichten afkomstig zijn van de redactie van De Morgen, maar er wijzen wel zaken in die richting. Zo publiceerde De Morgen 22 artikels over het RTBF-nepjournaal en Het Laatste Nieuws slechts 7, wat er op wijst dat de redactie van de eerste krant zich meer verdiept heeft in het politieke gebeuren. Bovendien is de troef van Het Laatste Nieuws vooral zijn sterke sportredactie. Men kan hier tegenin brengen dat De Morgen op het domein van cultureel nieuws ook een stokpaardje heeft, maar de krant profileert zich toch meer als een kwaliteitskrant

gericht op kritische duiding. In tegenstelling tot Het Belang van Limburg en De Gazet van Antwerpen, waarvan bekend is dat ze voor nationaal nieuws samenwerken, gaan we er bij de overeenstemming tussen twee artikels in De Morgen en Het Laatste Nieuws dus vanuit dat het origineel van de redactie van De Morgen afkomstig is. Het Laatste Nieuws publiceerde deze artikels bovendien op een latere datum. Dit impliceert dat bij De Morgen in die twee gevallen $Z_v=1$ en bij Het Laatste Nieuws $0 < Z_v < 1$. De zelfstandigheidsgraad is dan 0,90 voor Het Laatste Nieuws. De hoge score is te verklaren door een groot aandeel unieke artikels tegenover bewerkte artikels. De Morgen heeft voor de steekproef een zelfstandigheidsgraad van 0,94, wat te verklaren is door 2 gepubliceerde Belga-berichten die ook aan bod kwamen in De Standaard. De Financieel Economische Tijd publiceerde op één artikel na uitsluitend unieke berichten en bokst qua aandeel politiek nieuws op tegen Het Laatste Nieuws en het Belang van Limburg die respectievelijk één minder en evenveel artikels over het RTBF-nepjournaal publiceerden. Gezien de economisch en financieel geïnspireerde nichemarkt van De Tijd, pleit deze bevinding in het voordeel van de krant. Het aandeel politiek nieuws is namelijk ook een voorwaarde om in aanmerking te komen voor financiële steun. Hier komen we zo meteen op terug. De Tijd haalde een redactionele zelfstandigheid van 0,98.

In principe kunnen we voor Corelio nv ook het onderscheid kwaliteitskrant –populaire krant hanteren. Net zoals bij de Persgroep publiceerde de Standaard drie keer zoveel artikels over het RTBF-nepjournaal, door zijn focus op politiek nieuws en kritische duiding. Qua oplage moet De Standaard onderdoen voor Het Nieuwsblad, maar omdat de overeenstemmende artikels, uitgezonderd een Belga-bericht, op dezelfde datum gepubliceerd werden kunnen we er niet vanuit gaan dat de ze van de ene of de andere krant afkomstig zijn, ook al is het aantal artikels van de Standaard drie maal zo groot als het aantal artikels in het Nieuwsblad. Daarom dat de redactionele zelfstandigheid in deze gevallen voor beide kranten tussen nul en één ligt. De redactionele zelfstandigheid voor De Standaard is dan 0,94. Het Nieuwsblad haalt 0,87. Als koptitel van het Nieuwsblad publiceerde Het Volk vijf artikels die identiek voorkwamen in het Nieuwsblad. De redactionele zelfstandigheid is voor dit dagblad dus gelijk aan nul.

De interpretatie van deze resultaten hangt samen met de vaststelling van een minimum zelfstandigheidsgraad. Voor Nederland werd door het Bedrijfsfonds voor een minimum van Zv-krant = 0,54 gekozen. Op het eerste zicht lijken onze kranten, gezien hun scores tussen de 0,68 en 0,94 een uitermate zelfstandige redactie te hebben. Maar deze resultaten zijn vertekend door een gebrek aan inbreng van factoren die een invloed hebben op de redactionele zelfstandigheid. Zoals eerder aangehaald is het onmogelijk om de zelfstandigheid in de aanbodfase vast te stellen omdat de bronvermelding in de eerste plaats vaak afwezig of onvolledig is en omdat de structuren binnen de redacties in de tweede plaats onbekend zijn. We hebben het raden naar welke journalist beschermend is over zijn informatie en welke voor verschillende redacties werkt. Het statistisch vaststellen van de redactionele zelfstandigheid van de Vlaamse dagbladen is binnen dit onderzoek dus niet relevant. We kozen er toch voor om naar de verhoudingen tussen de artikels te speuren, omdat het om een politiek ingrijpende gebeurtenis ging, die de aanleiding moest vormen voor een communautair debat onder de mensen. Kijken we naar het aantal artikels in de verschillende kranten dan valt op dat De Standaard meer dan één derde van de artikels over het RTBF-nepjournaal publiceerde. De Morgen komt op de tweede plaats met één zesde van de artikels en Het Nieuwsblad sluit aan met 12 %. De andere kranten publiceerden 7% of minder van de totale berichtgeving over de docufictie. Dat Het Laatste Nieuws, de krant met de grootste oplage in Vlaanderen, slechts 7 artikels wijdt aan een ingrijpende gebeurtenis als deze, waarvan de thematiek tot op heden actueel is, is op zijn minst onrustwekkend. Het aandeel politiek nieuws in een krant is, net als een aangepaste minimum zelfstandigheidsgraad namelijk van groot belang voor de evaluatie van de pluriformiteit in de pers.

7.2 Bevindingen vanuit de functionele analyse

Een representatief, objectief en volledig artikel over een politieke kwestie bestaat idealiter uit één derde feiten, één derde context en één derde opinie. Dit zijn algemene maatstaven, omdat ergens een lijn getrokken moet worden. We willen in geen geval de andere communicatiefuncties minimaliseren, maar de feitelijke, de overzichts- en de oordeelsfunctie passen het best in het kader van ons onderzoek naar pluriformiteit verwant aan democratische waarheidsvinding. De lezer kan zichzelf al een oordeel vormen over de gebeurtenissen, want ze worden onder de vorm van een overzicht van al hun kanten belicht. Daarnaast is expressie van verschillende stemmen in het debat onontbeerlijk. We kozen ervoor ons oordeel over mediapluriformiteit te koppelen aan het samengaan van de drie criteria, omdat er niet zelden artikels gepubliceerd worden met een stortvloed aan beschuldigingen en veroordelingen. Ook onze case bood aanleiding tot een aantal eenzijdige berichten aan beide kanten van de taalgrens. Wanneer de oordeelfunctie dus geïsoleerd aan bod komt, is er geen sprake van een pluriforme berichtgeving. We bespreken eerst de interne pluriformiteit van de afzonderlijke kranten, om ons dan een beeld te vormen van de dagbladsector in zijn geheel.

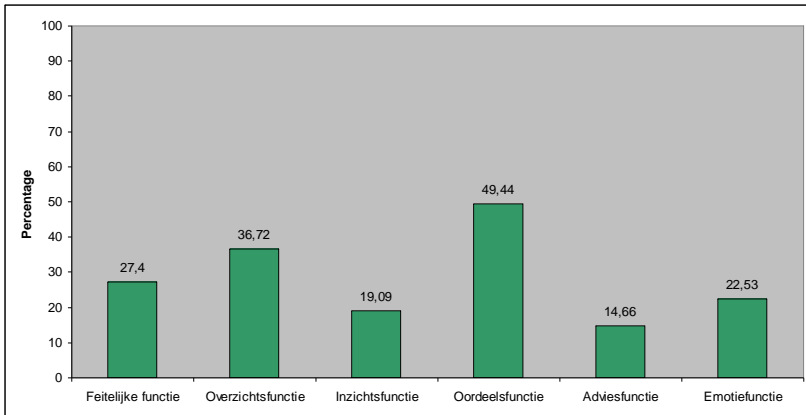
7.2.1 Micro-niveau: interne pluriformiteit

7.2.1.1 De Morgen

In de artikels over het RTBF-nepjournaal die in De Morgen gepubliceerd werden komt elke communicatiefunctie wel eens aan bod, uitgezonderd de functie vermaak. Dit is voor alle kranten het geval, uitgezonderd Het Belang van Limburg dat geen enkele keer op emoties inspeelt. De feitelijke, overzicht- en oordeelfuncties komen slechts in 9 van de 22, of 41% van de artikels samen voor. Binnen deze negen artikels beslaan de drie functies wel 78,6%, dus meer dan drie vierde van de tekst en dat min of meer in gelijke mate. De vereiste functies treden in onze case dus te weinig samen op, maar wanneer dat wel het geval is besteden ze in gelijke mate ruime

aandacht aan de feiten, de context en expressie en komen de artikels dicht in de buurt van de ideale verhouding.

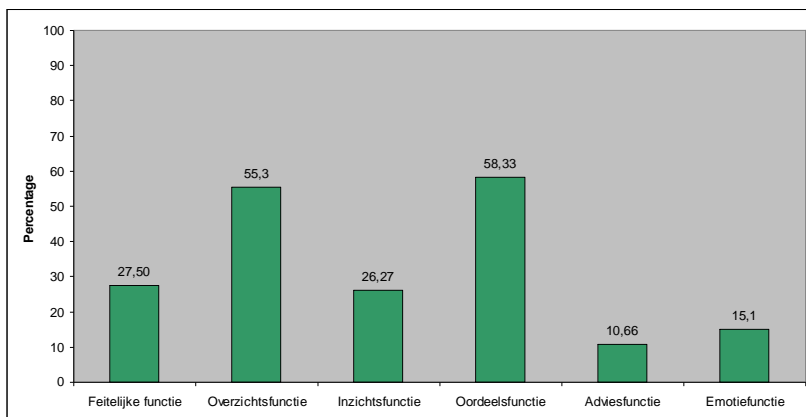
Figuur 4: Functies en hun aandeel tekst in de artikels uit De Morgen

7.2.1.2 De Standaard

De Standaard combineerde in slechts 16 van de 48, of 33% van de artikels de drie democratiserende functies. De tweede kwaliteitskrant in Vlaanderen scoort dus bijna tien procent minder dan De Morgen, maar wijdt zijn tekst in de 16 artikels wel voor 83,2% aan de drie functies. De verhouding van de functies in deze artikels is dan weer minder ideaal: 14% van de tekst vervult een feitelijke functie, 26% van de tekst biedt een overzicht in de situatie en 43,3% van de tekst bestaat uit een waardering van het gebeuren. Bij meer dan de helft van de artikels pleit dit echter in het voordeel van de krant. De tekst die een oordeelsfunctie vervult bestaat in die gevallen uit de mening van verschillende mensen, waardoor de pluriformiteit van de berichtgeving toeneemt.

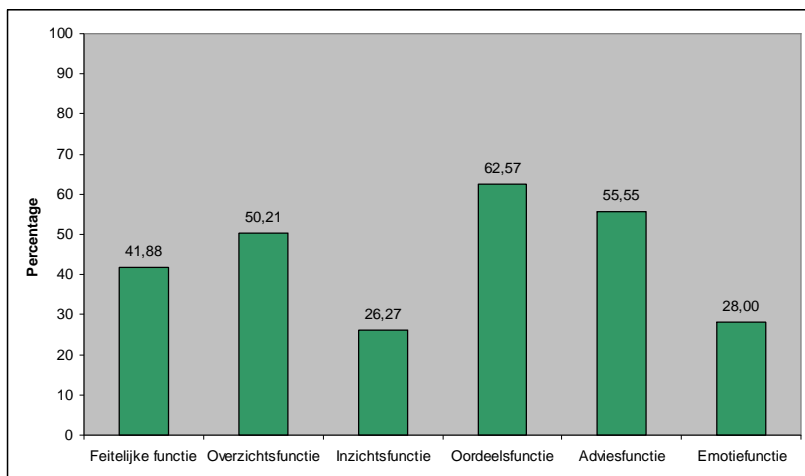
Figuur 5: Functies en hun aandeel tekst in de artikels uit De Standaard

7.2.1.3 Het Nieuwsblad

Deze populaire krant moet met zijn 25% pluriform bevonden artikels onderdoen voor de beide kwaliteitskranten, maar de verschillen zijn niet hemelsbreed. De spreiding van de drie functies over de artikels is bovendien groter: ze beslaan 81% van de tekst en bestaan voor 20% uit feiten, voor 36% uit overzicht en voor 25,4% uit expressie. Er kwamen dus erg weinig pluriforme artikels aan bod in Het Nieuwsblad, maar de pluriforme artikels bevatten wel een redelijk evenwicht in de democratiserende functies.

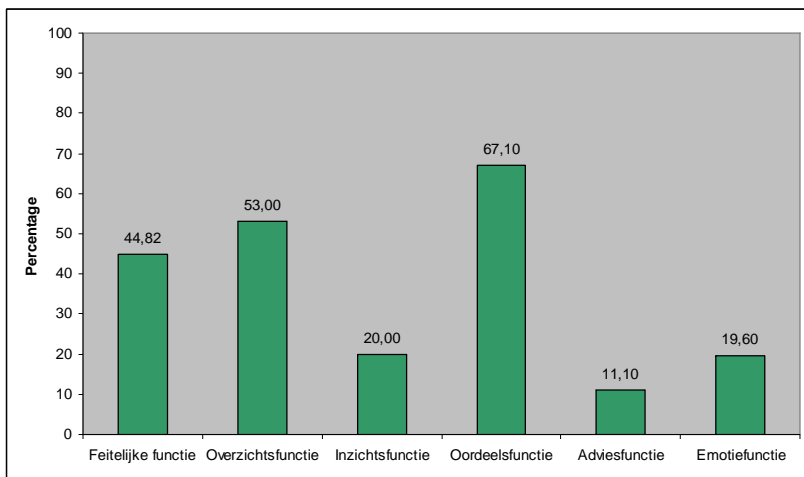
Figuur 6: Functies en hun aandeel tekst in de artikels uit Het Nieuwsblad

7.2.1.4 Het Volk

Het Volk is niet alleen op het gebied van redactionele zelfstandigheid identiek aan Het Nieuwsblad, ook de artikels die vanuit het nieuwsaanbod van Het Nieuwsblad geselecteerd werden zijn een reflectie van de publieksgerichte functies. Zo komen ook in 25% van de artikels uit Het Volk de drie functies samen aan bod. De verhoudingen tussen de functies wanneer ze samen aan bod komen wijken tenslotte ook maar lichtjes af van Het Nieuwsblad: 19% feiten, 22% context en 34% oordelen.

Figuur 7: Functies en hun aandeel tekst in de artikels uit Het Volk

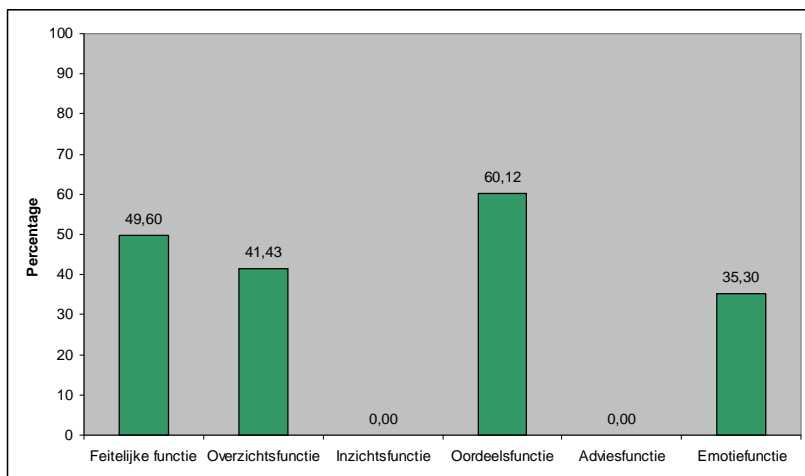

7.2.1.5 Het Laatste Nieuws

Het Laatste Nieuws publiceerde in casu maar één artikel dat aan onze kwaliteitseisen voldoet. De krant wijdde in totaal maar zeven artikels aan de gebeurtenis, waardoor 14,3% van de artikels met de drie functies duidelijk tekortkomingen op het gebied van pluriformiteit aan het licht brengen. De expressiefunctie komt in 5 van de 7 artikels in meer dan 25% van de tekst aan bod en in 3 artikels in meer dan 50% tekst. Hoewel de resultaten pas veralgemeenbaar zouden zijn na longitudinaal onderzoek op basis van een aselechte steekproef, bieden ze toch stof tot nadenken over de krant die de grootste oplage en dus ook de meeste mensen bereikt in Vlaanderen.

Figuur 8: Functies en hun aandeel tekst in de artikels uit
Laatste Nieuws

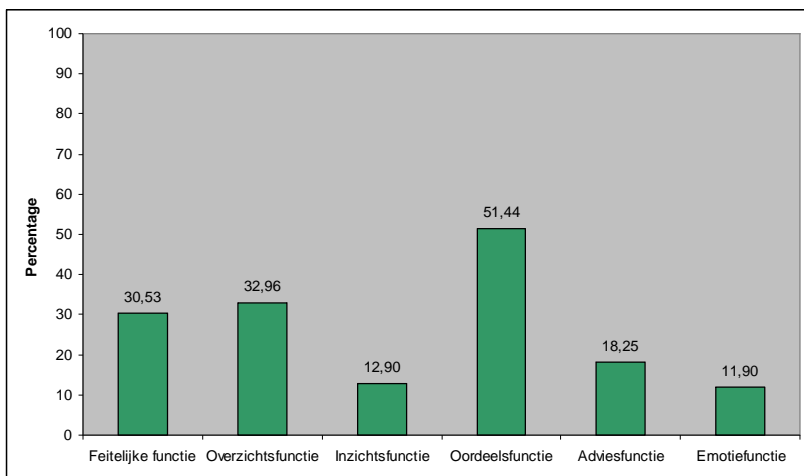
Het

7.2.1.5 De Gazet van Antwerpen

Opmerkelijk bij de Gazet van Antwerpen is dat er geen enkel artikel gepubliceerd werd waarin feiten en context voorkwamen zonder de opiniërende functie. De krant doet het met zijn 45% pluriforme artikels beter dan De Morgen en De Standaard. De feitelijke, overzichts- en oordeelfunctie beslaan 89% van deze artikels, met een redelijke spreiding van 21% feitelijke functie, 29% overzichtsfunctie en 39% opiniërende functie.

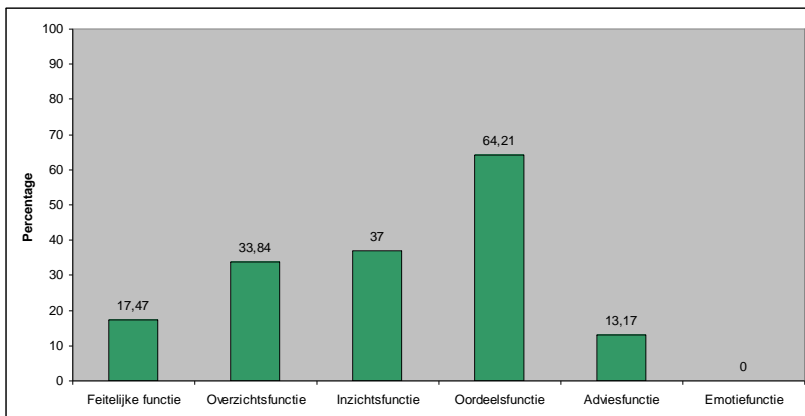
Figuur 9: Functies en hun aandeel tekst in de artikels uit De Gazet van Antwerpen

7.2.1.6 Het Belang van Limburg

Het Belang van Limburg combineert de drie democratiserende functies in 4 van de 5, dus in 80% van de artikels. De functies nemen in die gevallen met 92% bovendien bijna heel het artikel in. De nadruk wordt met 14% minder sterk op de feiten gelegd, maar gezien evenredige spreiding een utopie is, kan de feitelijke functie volgens onze kwaliteitseisen het gemakkelijkst inboeten. Een verhaal kan namelijk altijd samengevat worden in een paar zinnen. Dat de opiniërende functie met 49% tegenover de contextuele functie met 28,6% bijna dubbele proporties aanneemt baart grotere zorgen. Vooral omdat het zwaartepunt van de contextueel geïnspireerde tekst in de 5 artikels zich onder de 50% bevindt, waar de opiniërende tekst vooral meer dan 50% bedraagt. We kunnen uit dit en het voorgaande voorzichtig besluiten dat de regionale kranten in hun nationale berichtgeving bescheiden zijn in het aantal artikels dat ze over dit politieke gebeuren publiceren, maar dat de artikels die ze publiceren wel getuigen van pluriforme doelstellingen.

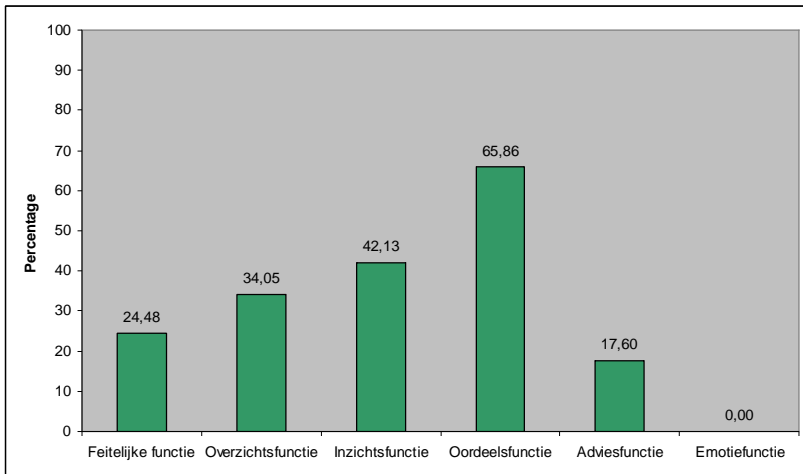
Figuur 10: Functies en hun aandeel tekst in de artikels uit Het Belang van Limburg

7.2.1.7 De Financieel Economische Tijd

Ten slotte schreef de redactie van de Tijd drie artikels van de acht met de democratiserende functies in het achterhoofd. Ook voor deze krant is het niet abnormaal dat ze een kleiner aandeel politiek nieuws aanbieden, omdat ze zich richt op een nichegroep binnen het domein van de economie en de financiën. Maar het samengaan van de drie functies en hun verhouding kan zoals in de meeste Vlaamse kranten beter. De Tijd besteedt slechts 4,9% van de drie artikels aan feiten, 20,1% aan context en maar liefst 67% aan opinie. Opnieuw mag daarover niet enthousiast geconcludeerd worden dat de Tijd een verscheidenheid aan opinies laat horen. Driemaal zoveel expressie dan opinie wijst eerder op een gebrek aan diepgang en een eenzijdig relaas.

Figuur 11: Functies en hun aandeel tekst in de artikels uit De Tijd

7.2.2 Meso-niveau: externe pluriformiteit

Op mesoniveau wijzen onze resultaten op een samen voorkomen van de feitelijke, overzichts- en oordeelsfunctie in 33% of 44 van de 134 artikels. Dit is, net als voor de afzonderlijke kranten, een magere score die te wijten kan zijn aan een te strenge opstelling van de criteria. Maar stel dat we de criteria versoepelen en het aandeel pluriforme artikels stijgt naar 55%, dan is dit nog te weinig om een democratiserende pers waardig te zijn. Een hard bewijs voor een niet-pluriforme pers bekomen we opnieuw niet, door de beperkte mogelijkheden van deze masterproef. Daarvoor moeten de drie functies in hun wisselwerking worden vergeleken en zou de oordeelfunctie verder geoperationaliseerd moeten worden.

Het valt op dat de kranten met de kleinste oplage, zoals De Morgen in onze analyse het meest pluriform zijn. Dit bevestigt de hypothese dat een grote oplage en dus een streven naar rendabiliteit samen gaat met een groter gebrek aan pluriformiteit.

8. Methodologische problemen en aanbevelingen voor vervolgonderzoek en de beroepspraktijk

Dit onderzoek vormt slechts een aanzet voor verder onderzoek terzake. De steekproef is beperkt in omvang en niet aselekt vastgesteld, maar geeft door zijn volledigheid met betrekking tot één gebeurtenis wel een goed beeld over de verschillen en gelijkenissen in de kranten. Een longitudinaal onderzoek met een grotere aselechte steekproef is nodig om de conclusies over de redactionele zelfstandigheid en de mediapluriformiteit hard te maken. Daarnaast is crossmediaal onderzoek essentieel. Televisie en internet kennen dezelfde problematiek, maar eisen een andere aanpak. Een monitor mediapluriformiteit zou ook nuttig werk verrichten door andere onderzoeksmethoden te hanteren, zoals diepte-interviews en surveys om het nieuwsaanbod van de kranten te analyseren en zoals het meten van de aandacht die aan verschillende categorieën nieuws wordt besteed. De categorie ‘politiek’ moet in het kader van mediapluriformiteit als waarborg voor democratie zwaarder doorwegen dan andere categorieën. Volgens het Bedrijfsfonds voor de Pers, nu Persmonitor, komen kranten pas in aanmerking voor een compensatieregeling wanneer

1. Ze over een bepaalde periode tenminste X% nieuws, analyse, commentaar en achtergrondinformatie over politiek bevatten.
2. Als ze daarnaast ook aandacht besteden aan ten minste één andere categorie van de maatschappelijke actualiteit
3. Als in de beoordeling van de redactionele zelfstandigheid van een krant de aanbodfase, selectiefase en verwerkingsfase respectievelijk gewogen dienen te worden in de verhouding 1:2:3
4. Als de krant voldoet aan een vastgestelde minimum zelfstandigheidsgraad

De conclusies over de redactionele zelfstandigheid gaan voor de kranten in onze analyse die een beperkt aantal artikels over het nepjournaal publiceerden dus al niet op. Pas wanneer zij voldoende nieuws, analyse en commentaar bevatten kan worden overgegaan tot de andere voorwaarden en bestaat er een kans dat de krant in

aanmerking komt voor subsidies. Deze voorwaarden zouden door een monitor mediapluriformiteit onderzocht moeten worden, maar ook worden aangevuld en aangepast aan de Vlaamse pers, zodat er een aangepaste subsidieregeling, met het oog op een pluriforme pers, ontwikkeld kan worden. Daarnaast moet de monitor advies verlenen aan kranten die niet in aanmerking komen voor financiële steun, zodat zij hun werkwijze aanpassen. Ook in Franstalig België moet een monitor worden opgericht, die op zijn beurt wordt aangepast aan de regio. Het zou alvast een stap in de goede richting zijn naar een opiniepers die minder doorspekt is met vooroordelen en meer met het begrijpelijk maken van de mening van een minderheid.

Besluit

Nieuwsmakers gaan al sinds mensenheugenis de strijd aan met politieke drukkingsgroepen om hun onafhankelijkheid te waarborgen. Die onafhankelijkheid is namelijk cruciaal voor het vervullen van hun waakhondfunctie. De invloed op de publieke opinie van wat media brengen en hoe ze dit brengen is groot en dat hebben niet alleen beleidsmakers, maar ook adverteerders opgemerkt.

De pers ontsnapte niet aan de concentratiegekte die zich vanaf de jaren vijftig wereldwijd afspeelde. Convergentie, rigide kostenstructuren en de komst van de televisie en het internet brachten de uitgevers van dagbladen op een wankel punt omdat de lezersmarkt zienderogen slinkte. Maar de fusies en concentraties, die het aantal dagbladtitels in Vlaanderen reduceerden van 26 tot 8 brachten slechts een halve oplossing. Nieuws maken werd een streven naar winst en de redacties zijn in die zin afhankelijk van hun oplagecijfers. De pluriformiteit van het nieuws krijgt hierdoor een flinke deuk, want eerder dan het belichten van de stem van minderheden en zo de veelheid aan opinies te communiceren, zal de pers zich richten op de stem van de meerderheid om een groter bereik te realiseren. Exit democratische waarheidsvinding.

Aan de hand van een casestudy en geoperationaliseerde criteria werd het mogelijk een idee te krijgen over de pluriformiteit in onze Vlaamse dagbladen. Alle 134 artikels die tussen 13 december 2006 en vandaag gepubliceerd werden over het RTBF-nepjournaal werden gecodeerd op dimensies van redactionele zelfstandigheid en gehanteerde publieksgerichte functies. Deze functies vormen voor journalisten een perfecte middenweg tussen het inachtnemen van hun sociale-, politieke- en culturele verantwoordelijkheid en de noden van het publiek.

De bekomen redactionele zelfstandigheidsgraad, vastgesteld met een inhoudsanalyse-instrument van de Nederlands persmonitor, is voor de Vlaamse dagbladen erg hoog. De resultaten zijn echter vertekend doordat binnen het bestek van deze masterproef een inbreng van alle factoren gerelateerd aan redactionele zelfstandigheid onmogelijk was. De resultaten legden wel de verhoudingen in het aandeel van politiek nieuws tussen de kranten bloot. Van de 134

artikels publiceerden Het Laatste Nieuws, De Gazet van Antwerpen, Het Belang van Limburg en Het Volk elk slechts 7%. De Standaard besteedde met één derde van de berichten de meeste artikels aan het politieke item. Het aandeel politiek nieuws in een krant is, net als een aangepaste minimum zelfstandigheidsgraad voor Vlaanderen, namelijk van groot belang voor de evaluatie van de pluriformiteit in de pers.

Voor het samengaan van de feitelijke-, overzichts- en oordeelsfunctie als pluriformiteitscriterium, scoorden de kranten laag. Een representatief, objectief en volledig artikel over een politieke kwestie bestaat idealiter uit één derde feiten, één derde context en één derde opinie. Aan deze voorwaarde was slechts in 44 van de 134, of 33% van de artikels voldaan. De Gazet van Antwerpen en Het Belang van Limburg combineren de drie functies het vaakst, maar dit resultaat is relatief, gezien de beperkte hoeveelheid politiek nieuws die ze publiceren. De Morgen en De Standaard zijn in onze analyse de meest pluriforme kranten, omdat ze het samengaan van de drie democratiserende functies het vaakst toepassen bij een voldoende groot aanbod aan politiek nieuws.

Het valt op dat de kranten met de kleinste oplage, zoals De Morgen, De Standaard en Het Belang van Limburg in onze analyse het meest pluriform bevonden worden. Dit bevestigt de hypothese dat een grote oplage en dus een streven naar rendabiliteit samen gaat met een groter gebrek aan pluriformiteit.

We zijn er ons in deze masterproef van bewust dat onze analyse een beduidende verenging inhoudt van het concept pluriformiteit, maar geven toch een idee over mogelijke ingrediënten voor een monitor mediapluriformiteit. Steun aan de pers, verwant aan de realisatie van een pluriforme pers en andere kwaliteitseisen, wordt vaak afgeschreven als concurrentievervalsing. Daarom is er in Vlaanderen nood aan een onafhankelijke monitor mediapluriformiteit die de mediemarkt nog zorgvuldiger, met de nodige expertise en aanvullende onderzoekstechnieken, doorlicht.

Referenties

- Althaus, S.L. & Tewksbry, D. (2000). Patterns of Internet and traditional media use in a networked community. *Political Communication*, 17, pp. 21-45.
- Bagdikian, B.H. (1990). *The media monopoly*. Boston: Beacon Press.
- Bardoel, J & Van Cuilenburg, J. (2003). *Communicatiebeleid en communicatiemarkt: over beleid, economie en management voor de communicatiesector*. Amsterdam: Otto Cramwinckel Uitgever.
- Beyers, H. (2005). Online krant verdringt vooral televisienieuws. *De Journalist*, 82, pp.10-11.
- Brants, K., Hermes, J & Van Zoonen, L. (1998). *The media in question: popular cultures and public interests*. London: Sage Publications Ltd.
- Burgelmans, J.C, Pauwels, C. (1992). Audiovisual policy and cultural identity in small European states: the challenge of a unified market. *Media, culture and society*, 14, pp.169-183.
- Carpentier, N. (10.05.2005). Dagen van het burgerschap, Verslag : Media. [04.05.2008, De Senaat, <http://www.senate.be/event/citizenship/05-05-10-media/nl/report.html#debut>].
- De Cock, J. (07.06.2008). Rusland gomt ongewenste critici van het scherm. *De Standaard*. p.20.
- De Bens, E. & Raeymakers, K. (2007). *De pers in België: het verhaal van de Belgische dagbladpers gisteren, vandaag en morgen*. Leuven: Lannoo Campus.
- Deltour, P. (2000). Malaize bij Belga blijft duren. *De Journalist*, p.6.
- Deltour, P. (2004). Vlaamse steun focust op leesbevordering en opleiding. *De Journalist*. Pp.9-10.
- Deltour, P. (2005). Overname De Tijd is marathon met veel hindernissen. *De Journalist*, pp..5-6.
- Deltour, P. (2006). Synergie is meer dan ooit het ordewoord *De Journalist*,
- Deltour, P. (2005). Herstructurering De Tijd leidt tot sociaal bloedbad. *De Journalist*, p.5.
- D' Haenens, L. & Bink (2006). *Collegereeks Media&Diversiteit*
- Harrison, J. (2005). *News. Routledge introductions to media and communications*. London: Routledge.

- Ferguson, R. (2004). *The media in question*. London: Arnold.
- Fijter, N. (2007). Burgerjournalistiek. In: N. Drok, H.Laroes, C.Polak & W. Breedveld, W. (Eds.), *De toekomst van de journalistiek*. Amsterdam: Boom.
- Hemels, J. (1975). *Persvrijheid? Antwoord aan uilen en valken*. Amsterdam: Wetenschappelijke uitgeverij b.v.
- Hemels, J. (1999). *De gouden eeuw van het dagblad. Een visie op professionaliteit en identiteit van de krant met het oog op een nieuw millennium*. Antwerpen: communicatiewetenschap.
- Jean... (opzoeken) (1996). De brandende kwestie: titels die verdwijnen. *De Journalist*, 5, p
- Kempers, F. (1976). *Werkgroep gevolgen van persconcentratie voor journalisten*. Amsterdam: Instituut voor perswetenschap. Vakgroep massacommunicatie.
- Lang, A. (2000). The Limited Capacity Model of mediated message processing. *Journal of Communication*, 50(1), pp.46-70.
- Ministerie van de Franse Gemeenschap. (13.05.2004). Decreet betreffende de steun aan de Franstalige geschreven dagbladers en aan de ontwikkeling van initiatieven van de Franstalige geschreven dagbladers in het schoolmilieu. *Belgisch Staatsblad*. pp.38429-38430.
- McQuail, D. & Van Cuilenburg, J.J. (1982). *Media en pluriformiteit: een beoordeling van de stand van zaken*. 's Gravenhage: Staatsuitgeverij. [25.03.2008, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, <http://www.wrr.nl/content.jsp?objectid=2611>].
- McQuail, D. (1992). *Media Performance*. London: Sage Publications.
- McQuail, D. (2000). *Mass communication theory*. London : Sage.
- Kools, I. & Bruyneel, S.(2008). *Mediagroepen in Vlaanderen*. [22.04.2008, Vlaamse Regulator voor de Media:<http://www.vlaamseregulatormedia.be/documentatie/Mediagroepen%20in%20Vlaanderen.pdf>].
- Merrill, J.C. (2002). The four theories of the press four and a half decades later. A retrospective. *Journalism Studies*, 3, pp.133-136.

- Ostini, J. & Fung, A.Y.H. (2002). Beyond the four theories of the press: a new model of national media systems. *Mass Communication and Society*.5(1), pp. 41-56.
- Pattyn, B. (2005). *Ideologiekritiek en deontologie van de media*.
- Picard, R.G. (1985). *The press and the decline of democracy: the democratic socialist response in public policy*. London: Greenwood Press.
- Shoemaker, P.J. (2006). News and newsworthiness: A commentary. *Communications*,31,105-111.
- Siebert, F.S, Peterson, T. & Schramm, W. (1956). *Four Theories of the Press*. Urbana: University of Illinois Press.
- Standaert, L. (1999). Nieuwe structuren, ancien régime. *De Journalist*,4, pp. 3-4.
- VVJ (juni 1999). Memorandum aan parlement en regering. *De Journalist*.p 6.
- De Voeght, T. (1998). *Redactiestatuten van de Vlaamse Dagbladen* [Graduaatsthesis]. Antwerpen: Hogeschool Provincie Antwerpen.
- Van Croonenborch, J., (2007). *Corelio Jaarverslag*. Groot-Bijgaarden: Corelio nv.[14.04.2008, Corelio nv: <http://www.corelio.be/download.do?doc=jaarverslag/Jaarverslag07-NL.pdf>].
- Vanheerentals, L. (1999) Vlaamse regering gewonnen voor redactiestatuten. *De Journalist*, (...)
- Woods, J. (2007). Democracy and the press: A comparative analysis of pluralism in the international print media.*The Social Science Journal*, 44, pp. 213-230.

Bijlagen

Bijlage 1: Codeerinstructie

DEEL I

Is het artikel uniek? JA → ga naar Deel II

Is het artikel letterlijk overgenomen?

Ja: Z= O Ga naar deel II

Neen:

-Is minder dan de helft van de alinea's aan hetzelfde nieuwsfeit gewijdt in moeder-en dochterblad?

-Verschilt de inleidende tekst of 'lead' semantisch en syntactisch in beide artikels?

→ voldoet het artikel aan beide voorwaarden? Ga naar deel II

- a. Is er informatie toegevoegd?
- b. Is er informatie weggelaten?
- c. Is de presentatievolgorde veranderd?
- d. Kreeg het artikel een andere titel?
- e. Is de zinslengte van de meeste zinnen veranderd?
- f. Zijn de zinnen geprafraseerd?
- g. Is er (hoofd)redactioneel commentaar toegevoegd?

DEEL II

- a. Wordt de nadruk gelegd op kale feiten zonder context?
- b. Wordt een overzicht geboden: feiten in context?
- c. Ligt de nadruk op inzicht, begrijpen, waarom en hoe zaken zich voordoen?
- d. Stelt de journalist de lezer in staat een oordeel te vellen, een waardering uit te spreken over een situatie?
- e. Geeft de journalist advies?
- f. Is emotie belangrijk in de boodschap?
- g. Bevat de boodschap entertainment en vermaak?

Bijlage 2: resultaten van de dimensies van redactionele zelfstandigheid voor de Vlaamse Dagbladen

Krant	Iden- tiek?	Deel I a	Deel I b	Deel I c	Deel I d	Deel I e	Deel I f	Zv
DM								1
DM								1
DM								1
HLN								1
HLN								1
DS								1
DS								0,5
DS								1
HLN								0,89
DS								1
FET								1
FET		1	1	1	1		1	0,81
FET								1
BvL								1
DS								1
GvA								1
NB		1	1					0,5
GvA								1
GvA								1
GvA								1
DM								1
DM								1
NB								1
FET								1
NB								1
HV	1							0
DS								1
NB								1
FET								1
NB								1
BvL								0,43

Vervolg op volgende pagina

HV	1				0
GvA		1	1		0,43
HLN					1
DM					1
DS					1
FET					1
NB			1	1	1 0,48
DM					1
DS					0,48
DM					1
DS					1
GvA					1
DS					1
HLN					1
NB					1
NB					1
DM					1
FET					1
DS					1
DS					1
DS					1
DS					1
NB			1	1	0,14
DS					1
DS					0,43
DM		1	1	1	0,43
BvL					1
DS					1
DM					1
DM					1
DM					1
DS					1
DS					1
DS					1
DS					0,19
NB			1	1	0,19
HV	1				0

Vervolg op volgende pagina

HLN		1
DS		1
DS		1
NB		1
HV	1	0
DS		1
NB		1
HV	1	0
DS		1
DM		1
DS		1
NB		1
HV	1	0
DS		1
DM		1
DM		1
DS		1
BvL		1
BvL		1
DS		1
DS		1
DS		1
NB		1
HV	1	0
DS		1
DS		1
DS		1
DS		1
DM		1
DM		1
DS		1
DS		1
DS		1
DS		1
DS		1
DS		1
DS		1
DS		1
DM		1

Vervolg op volgende pagina

DS					1	
DS					1	
HV	1				0	
NB					1	
DS					1	
DS					1	
DS					1	
DS					1	
DS					0,29	
DM					1	
GvA	1				0	
BvL					0	
NB					1	
DM					1	
FET					1	
DM		1	1	1	0,29	
GvA					1	
DM					1	
HLN		1		1	1	0,38
GvA					1	
DM					1	
BvL					0	
GvA	1				0	
GvA					1	
BvL					1	

Bijlage 3: Resultaten van de gehanteerde communicatiefuncties

Krant	Deel II a	Deel II b	Deel II c	Deel II d	Deel II e	Deel II f	Deel II g	Lezers-brief?	Gelijkaardig of identiek aan art
DM	22,1	16,9	5,1	23,7		23,7	8,5		
DM				65,2		34,8			
DM				73,1	10,3	16,6		ja	
HLN	60	40							
HLN	2,7	67,6		29,7					
DS				100					
DS	24,5	13,3	20	31,1	11,1				art 17
DS	14,8	33,3		51,9					
HLN		2,5		62,2		35,3		ja	
DS			19,4	64,5	16,1				
FET		38,1	61,9						
FET	2,9	20,6		76,5					art 2
FET	100								
BvL				100					
DS	18,4	6,1	59,2	6,1	10,2				
GvA	100								
NB	11,1	13,3	20	44,5	11,1				art 7
GvA	10,7	53,6		35,7					
GvA	27,3			72,7					
GvA		46,7		53,3					
DM	11,5	69,2		19,3					
DM		25		75					
NB	13,6	68,2		18,2					
FET	7,7	92,3							
NB				100					
HV	11,1	13,3	20	44,5	11,1				art 25
DS				100					
NB	100								
FET		13,5	40,5	28,4	17,6				
NB		39,4		24,2		36,4			
BvL	3,1	46,9		50					
HV	100								art 28
GvA		40		60					art 31
HLN				100					
DM			33,3	66,7					

Vervolg op volgende pagina

DS	19,4		38,9		41,7	
FET			100			
NB			100			art 40
DM	4	52	20	24		
DS			100			art 38
DM	9,3		90,7			
DS	25,6	13,9	23,3	18,6	18,6	
GvA	27,8	33,3	38,9			
DS			100			
HLN		55,6	44,4			
NB			100			
NB	66,7		33,3			
DM	5,1		84,7	10,2		
FET	4,1	8,2	87,7			
DS	3,6	85,7		10,7		
DS	81,8		18,2			
DS		23,1	51,3	17,9	7,7	ja
DS	16,9	33,8	26,2	23,1		
NB	27,7	31,9	25,5	14,9		
DS	4,7	36	35,3	10	1,3	12,7
DS	100					art 56 bis
DM	100					art 56
BvL	25	18,7	34,4	21,9		
DS	8,4	18,7	23,4	29,9	17,7	1,9
DM		22,6	35,5	9,7	32,2	
DM	55		20	25		
DM	35,7	10,7	21,4	8,9	23,3	
DS		26,8	73,2			
DS	34,1	31,7	34,2			
DS	52,4		47,6			
DS	13	87				art 66
NB	15	85				art 65
HV	15	85				
HLN	100					
DS	52	20	20	8		
DS	100					
NB	26,1	30,4	23,9	19,6		art 72

Vervolg op volgende pagina

HV	26,1	30,4		23,9		19,6		art 71
DS	100							
NB	100							art 75
HV	100							art 74
DS	5,3	52,6		42,1				
DM	16,6	23,2	31,6	3,2	18,9	6,3		
DS	2,4	10,3		87	0,3			
NB				100			ja	art 80
HV				100			ja	art 79
DS	16,7	83,3						
DM	21,1	13,9	5,1	46		13,9		
DM		100						
DS	3,4	23,9		72,7				
BvL	41,5			52,8	5,7			
BvL	9,4	31,2		59,4				
DS	0,8	7		92,2				
DS				100				
DS			11,4	42,9				
NB				100				art 96
HV				100				art 95
DS				100			ja	
DS	4,9	51,2		43,9				
DS	2,1	52,1		45,8				
DS		100						
DM	51,9	6	3	34,6				
DM				68		32		
DS	4,6	10,8		84,6				
DS		100						
DS		100						
DS		100						
DS		100						
DS		100						
DM	48,4	13,3		18,3		20		
DS		100						
DS		100						
HV	16,7	83,3						art 113

Vervolg op volgende pagina

NB	16,7	83,3					art 112
DS			100				
DS	18,2	81,8					
DS		20	80				
DS	6,3	93,7					
DS		100					art 125
DM	21,1	78,9					
GvA	17,6	17,6	52,9	11,9			art 121
BvL	17,6	17,6	52,9	11,9			art 120
NB			100				
DM	6,5	24,2	69,3				
FET	7,7	31,6	24	36,7			
DM	14,3	85,7					art 118
GvA	9,5	28,6	9,5	23,8	16,7	11,9	
DM	15		85				art 128
HLN	35,7		64,3				art 127
GvA	37,3	10,9	44,6	7,2			
DM		9,2	90,8				
BvL			100				art 132
GvA			100				art 131
GvA	14	16,3	32,5	37,2			
BvL	8,2	54,8	37				

Legende:

DS= De Standaard

DM=De Morgen

HLN=Het Laatste Nieuws

Nb=Het Nieuwsblad

HV=Het Volk

BvL=Het Beland van Limburg

GvA= De Gazet van Antwerpen

Deel Ia-Deel I f: dimensies van redactionele zelfstandigheid, zie 6.1.3

Zv= Redactionele zelfstandigheid in de verwerkingsfase

Deel IIa-Deel IIg: zie 6.2

